KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

TAJOMNÍČKA REDAKCIE

Katarína Matějová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 17 — ČÍSLO 3

OBSAH

DVONČ, L.: Pomenovania interpunkčných znamienok v prenesenom význame 65
UHLÁR, V.: Priezviská *Peľach, Nepeľa* a iné s časticou *ne-* 70
BUZÁSSYOVÁ, K.: Cieľovo programový prístup 72
MATĚJOVÁ, K.: Používanie rímskych číslic 74

Rozličnosti

Kreisky — Kreiského, nie Kreiskeho. L. Dvonč 77
Hradec Králové — Královohradečan, či Královohradčan? J. Jacko 78

Správy a posudky

18. ročník letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*. M. Fazekašová . . . 80
Slová boli a sú pútnici. M. Nábělková 83
O jazykovej kultúre publikácie *Diárium elektrotechnika*. J. Štofa 88
O jednej metodickej príručke. K. Matějová 90

Spytovali ste sa

Názvy obuvníckych strojov. I. Masár 92
Tuhý domový odpad. J. Horecký 94
Lávka a most. M. Považaj 94
V okuliaroch alebo s okuliarmi. G. Horák 95

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 17 — ČÍSLO 3

Pomenovania interpunkčných znamienok v prenesenom význame

LADISLAV DVONČ

V našom pravopise sa okrem písmen (grafém), ktorými sa označujú jednotlivé hlásky, resp. fonémy, a diakritických znamienok, ktorými sa navzájom odlišujú jednotlivé písmená, používajú aj rozdeľovacie čiže interpunkčné znamienka. V slovenčine sa používajú tieto znamienka: *bodka, výkričník, otáznik, čiarka, bodkočiarka, dvojbodka, úvodzovky, pomlčka, spojovník, tri bodky, zátvorky.* Tieto znamienka sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 92—103), ako aj v iných základných jazykových príručkách. Za novšie interpunkčné znamienko treba pokladať lomku v odborných textoch (Horecký, 1979, s. 312). Nateraz možno tento repertoár interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine pokladať za viac-menej ustálený.

Pomenúvania, ktoré sme uviedli, resp. niektoré z nich sa používajú na označenie jednotlivých interpunkčných znamienok, ale aj v prenesenom význame a ako súčasť ustálených slovných spojení s osobitným významom, spravidla frazeologizovaných. V tomto príspevku ukážeme, v ktorých prípadoch sa stretávame s takýmto používaním spomenutých slov v súčasnej spisovnej slovenčine.

B o d k a. — Pomenovanie *bodka* má podľa Slovníka slovenského jazyka (1959, s. 110) dva významy: 1. „malá časť plochy javiaca sa ako bod, kruh nepatrných rozmerov", 2. „grafické znamienko s rozličnými funkciami", pričom sa tu bližšie špecifikuje, že sa používa ako gramatický termín s významom „interpunkčné znamienko na konci oznamovacej vety, za skratkou a radovými číslovkami; diakritické

znamienko nad niektorými písmenami". Za tým sa uvádzajú frazeologizované vyjadrenia *do poslednej bodky* (napr. *splniť povinnosť* s výkladom „dôsledne", hovorové vyjadrenie *povedal som a bodka* s výkladom "viac sa o veci nediskutuje".

V prvom prípade spojenie slov *do poslednej bodky* má, ako to ukazuje spracovanie v slovníku, ekvivalent v príslovke *dôsledne,* prípadne *úplne, presne* a pod. Ide tu o spojenie predložky *do* so slovom *bodka* bližšie určeným prídavným menom *posledný.* Na vyjadrenie toho istého významu sa používa aj spojenie tej istej predložky so slovom *bodka* bez určujúceho príd. mena. Napr. *Do bodky uskutočniť svoje predstavy o živote predpokladá buď obrovskú vôľu alebo malý cieľ.* (Kultúrny život) — *Veď zjazd do bodky prijal celouhorský program.* (Slovensko. I. Dejiny) — *Starí strážni sa to usilujú vyplniť do bodky.* (L. Ťažký) — Používa sa aj vyjadrenie *do bodky a do písmena,* v ktorom ide jednak o spojenie predložky *do* s pomenovaním interpunkčného znamienka, jednak aj spojenie tej istej predložky s pomenovaním grafického označenia hlásky, teda o spojenia s pomenovaniami dvoch grafických znakov. Napr. *Proroctvo sa plnilo do bodky a do písmena.* (V. Mináč) — Variantom spojenia *do písmena* je vyjadrenie s prevzatým synonymným výrazom *litera.* Ide vlastne o variant spojenia *do poslednej bodky,* lebo je tu aj určujúce príd. meno *posledný: do poslednej litery* (Smiešková, 1974, s. 21). Existuje aj synonymné vyjadrenie, v ktorom ide o spojenie predložky *do* s pomenovaním iného interpunkčného znamienka, totiž čiarky, pričom aj tu je rovnaké určujúce príd. meno *posledný: Konštatoval, že táto zmluva je jednou z najkratších, ale bola splnená do poslednej čiarky.* (Národná obroda) — Máme tu teda vyjadrenia: *do bodky, do poslednej bodky, do poslednej čiarky, do bodky a do písmena, do poslednej litery,* pričom podoba *do bodky* a *do písmena* predstavuje zdôraznený variant. Vo vyjadreniach so slovom *bodka* sa vychádza z jeho používania ako označenia istého interpunkčného znamienka, to isté sa týka vyjadrenia so slovom *čiarka;* širšie ide tu o používanie vyjadrení so spojeniami predložky *do* s pomenovaniami istých grafických znakov, na čo zas ukazuje používanie synonymných vyjadrení so slovom *písmeno* alebo *litera.* Význam „úplne" pri spojení *do bodky* je zvlášť výrazný v prípade, keď sa spája slovné spojenie *do bodky* s príslovkou *presne,* napr. *Dokiaľ tí mladí niečo chcú a pozitívne chcú, i keď sa do bodky presne nevyjadria, do tých čias je dobre.* (Kultúrny život)

Slovník slovenského jazyka, ako sme uviedli, zaznamenáva aj hovorové vyjadrenie *povedal som a bodka* s významom „viac sa o veci nediskutuje". V tomto prípade spojenie *a bodka* môžeme nahradiť spojením *a koniec* alebo hovorovými *a basta, a šlus.* Slovo *bodka* sa v súčasnej spisovnej slovenčine používa nielen vo vyjadrení *a bodka,*

ktoré znamená rázne odmietnutie ďalšej diskusie, rázne ukončenie, koniec, zavŕšenie a pod., ale aj v ďalších vyjadreniach, v ktorých tiež ide o označenie konca, záveru, ako je bodka ukončením vety, jej „posledným slovom".

Takto sa slovo *bodka* používa vo vyjadrení, v ktorom je toto slovo bližšie určené spojením predložky *za* s tvarom inštrumentálu podstatného mena alebo zámena. Napr. *Bodka za prípadom.* (Večerník) — *Bola to bodka, aká má byť. Bodka za významným dielom.* (Večerník) — *Bodka za kampaňou.* (Práca) — *Bodka za Silvestrom.* (Večerník)

Najčastejšie sa vyjadrenie typu *bodka za niečím* používa vo vetách so slovesami *urobiť, dať, spraviť,* menej po niektorých iných slovesách. Napr. *Chcel urobiť akúsi bodku za dnešnou námahou.* (I. Kšiňan) — *Urobil bodku za všetkými „ani".* (H. Zelinová) — *Akoby urobil bodku za tým zmätkom.* (R. Moric) — *Vyslovil presvedčenie, že obdobie výstavby diela, za ktorým sa práve robí bodka, je záväzkom.* (Večerník) — *Zdalo sa, že tým bola urobená bodka za príhodou.* (M. Figuli) — *Treba s minulosťou skoncovať a urobiť za ňou bodku.* (Slovenské pohľady) — *Spravil bodku za tretím dňom.* (J. Zdražil) — *Aj za našou známosťou musíme dať bodku.* (H. Zelinová) — *Táto práca nie je bodkou za našou doterajšou prácou.* (Pravda) — *Položí bodku za IV. ME.* (Večerník) — Slovo *bodka* sa niekedy bližšie určuje rozličnými prídavnými menami, ktorými sa pri slove *bodka* zvýrazňuje význam „ukončenie, zakončenie, koniec, posledné slovo a pod.". Napr. *Poslednú bodku za celým prípadom urobil trestný senát.* (Večerník) — *Dnešné ráno dalo konečnú bodku za oslavami.* (Večerník) — *Úspešná bodka za šampionátom.* (Večerník)

Zriedkavejšie sa používajú vyjadrenia s predložkou *po.* Napr. *Pre nich je táto chvíľa bodkou po nekonečne dlhom školskom roku.* (K. Lazarová)

Používanie slova *bodka* v spojeniach typu *bodka za niečím,* príp. aj *bodka po niečom* je dnes také pevné, že sa niekedy už používa iba slovo *bodka* ako pomenovanie konca, ukončenia. Napr. *Neradostným stavom v tomto smere urobí konečne bodku nový zákon o advokácii.* (Pravda) — *Bodka príde zo Žiliny.* (Večerník) — *Ja som vedela, že účtovanie nebude mať tak chytro bodku.* (P. Kováčik) — *„Bodku" položil predseda MOV.* (Pravda) — *Ale na dne myšlienok, kdesi pri bodke sa ozýva strach.* (J. Zdražil) — Často sa v týchto prípadoch používa spojenie s prídavným menom, ktorým sa význam ukončenia zdôrazňuje, zvýrazňuje. Napr. *Môže urobiť definitívnu bodku.* (Večerník) — *Ešte nemá odvahu urobiť konečnú bodku.* (V. Mináč) O ukončenie, zakončenie ide aj v prípade vyjadrenia *neurobím viac (už) ani bodku* s významom „nič viac neurobím, už nič neurobím", čiže „už je koniec s robotou, už viac nič neurobím". Podobne aj vo vyjadrení

so spojkou *ako: Dosť, dnes neurobím viac ako bodku.* (F. Švantner) Synonymné je vyjadrenie so slovom *čiarka.* Napr. *Zaklína sa, že ju zatvorí do komory, že ju bude bijavať, ale nesplní ani čiarky zo svojich sľubov.* (Švantner) — *Ale keď ho o niekoľko dní prečítal v sneme, nezmenil na ňom ani čiarky.* (M. Urban) — V Slovníku slovenského jazyka sa zaznamenávajú tieto frazeologické vyjadrenia: *nenapísať, nezmeniť, neurobiť ani čiarku* s výkladom „celkom nič" (1959, s. 207).

V ý k r i č n í k. — V Slovníku slovenského jazyka sa pri slove *výkričník* s významom „interpunkčné znamienko označujúce zvolanie, rozkaz, výzvu al. upozornenie" uvádza doklad z diela T. Vansovej *výkričník biedy* (toto spojenie sa označuje ako prenesené, knižné, expresívne a vykladá sa spojením *veľká bieda)* a doklad z diela P. Jilemnického *výstražný výkričník nerozvážneho činu* (SSJ, 1965, s. 240). Slovo *výkričník* sa dnes veľmi často používa na označenie mementa, výstražného príkladu, odstrašujúceho prípadu a podobne. Napr. *Desať ulsterských výkričníkov.* (Práca) — *Severné Írsko — výkričník britskej krízy.* (Pravda) — *Tento Štúrov výkričník je skutočne prorockým výkričníkom.* (Kultúrny život) — *Sú akýmisi výkričníkmi dejín.* (Kultúrny život) — *Stratilo už svoj morálny výkričník.* (V. Bednár) — *Ostal iba mravný výkričník.* (Kultúrny život) — *Zostáva však naďalej aj varovným výkričníkom.* (Večerník) — *Prst položil ako mocný živý výkričník.* (M. Urban) — *Ostala v mojom živote ako zlý výkričník.* (M. Urban) — Príklady ukazujú, že slovo *výkričník* sa zvyčajne bližšie určuje najmä prídavnými menami, ktorými sa vyjadruje mravný postoj, napr. *mravný výkričník, morálny výkričník, varovný výkričník, zlý výkričník,* voľnejšie sem patrí vlastne aj *prorocký výkričník* atď.

O t á z n i k. — Otáznik je podľa Slovníka slovenského jazyka grafický znak, ktorý sa kladie na konci opytovacej vety, za otázkou (1960, s. 622). Prenesene sa podľa tohto slovníka používa slovo *otáznik* vo význame „nevyriešená záležitosť, problém, otázka, neistota o nejakej veci", napr. *Uprostred srdca začne jej rásť veľký otáznik.* (Hečko) — *Masy živelne prilipli k tomuto dôležitému otázniku.* (Urban) — Vyskytujú sa tu aj isté frazeologizované vyjadrenia, napr. *nad stavbou visí otáznik (visia otázniky),* teda *nad niečím visí otáznik (visia otázniky),* ustálené je aj spojenie slov *nezodpovedané otázniky* na označenie problémov, na ktoré nebola daná (vyhovujúca) odpoveď. Z uvedeného vyjadrenia *nad niečím visí otáznik* s predložkou *nad* v spojení s tvarom inštrumentálu vychádza používanie spojenia predložky *nad* s inštrumentálom priamo pri slove *otáznik,* napr. *Otázniky nad výrokmi o odzbrojení.* (Práca) — Do istej miery ustálené je aj vyjadrenie so slovom *otáznik* po prídavnom mene *plný,* napr.

Kára plná otáznikov. (Večerník) — Na vyjadrenie typu *vynárajú sa otázky, vynárajú sa problémy (nové otázky, nové problémy)* nadväzuje podobné vyjadrenie so slovom *otáznik: V ostatnom čase sa vynárajú aj iné otázniky.* (I. Izakovič) — Vyjadrenia so slovom *otáznik* v takýchto a podobných prípadoch sú dnes časté najmä v publicistických prejavoch (to platí aj o používaní slova *výkričník*).

Čiarka. — Podľa Slovníka slovenského jazyka (1959, s. 207) má slovo *čiarka:* po prvé význam „krátka čiara", napr. *urobiť čiarku.* Pri tomto význame sa uvádza frazeologizované spojenie *nenapísať, nezmeniť, neurobiť ani čiarku* s výkladom „celkom nič". Po druhé sa používa ako gramatický termín s významom „interpunkčné znamienko oddeľujúce niektoré časti vetného celku al. súvetia" a v spojení *desatinná čiarka* ako matematický termín s významom „znamienko oddeľujúce v desatinnom čísle celé čísla od desatinných miest". Frazeologizované vyjadrenia *nenapísať, nezmeniť, neurobiť ani čiarku* sa uvádzajú pri prvom význame. Zdá sa však, že tu ide o vyjadrenia, ktoré vychádzajú skôr z druhého významu slova *čiarka,* teda z jeho používania ako označenia interpunkčného znamienka, na čo ukazuje aj používanie slovesa *nenapísať.* Tieto vyjadrenia sú synonymné s vyjadrením so slovom *bodka,* o čom sme sa už zmienili. Synonymné je aj vyjadrenie s označením hlásky, napr. *nenapísať, nezmeniť ani ň* (začiatočná hláska zo slova *nič*). Celkove sa slovo *čiarka* používa menej ako slovo *bodka* v takých prípadoch, v ktorých sa nadväzuje na jeho význam "označenie istého interpunkčného znamienka".

Úvodzovky. — Úvodzovky sú „znamienka, ktorými vyznačujeme v texte priamu reč, citované slovo al. vetu, prípadne ironické zafarbenie slova al. vety" napr. *dať slovo, vetu do úvodzoviek; slovo, veta v úvodzovkách* (Slovník slovenského jazyka, 1964, s. 740). Ak sa slovo alebo veta neuvádza v písanom prejave v úvodzovkách, môže sa to naznačiť pripojeným vyjadrením *iba v úvodzovkách.* Napr. *Voľby označujú za slobodné a demokratické iba v úvodzovkách* (Pravda). Ide tu, pravda, iba o slovný opis príslušného písomného vyjadrenia s úvodzovkami ako grafickými znakmi. Slovo *úvodzovky* môžeme takto používať všade tam, kde chceme naznačiť, že niečo platí iba podmienečne, že k niečomu máme rezervovaný postoj, o niečom pochybujeme a pod., napr.: *O jeho úprimnosti by sa dalo hovoriť iba v úvodzovkách.*

Náš prehľad ukazuje, že pomenovania interpunkčných znamienok sa často používajú prenesene a že sú dnes aj niektoré frazeologizované vyjadrenia s takýmito pomenovaniami.

LITERATÚRA

HORECKÝ, J.: Nové interpunkčné znamienko. Kultúra slova, *13*, 1979, s. 312.
Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.
SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 296 s.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Priezviská Peľach, Nepeľa a iné s časticou -ne

VLADO UHLÁR

V súčasnej slovenčine je málo známe, a pochopiteľne preto aj málo frekventované sloveso *peľať*. V Slovníku slovenského jazyka III (1963, ďalej SSJ) sa na s. 52 nachádza heslo *peľať* i *peľašiť*. Zo SSJ sa dozvedáme, že sloveso *peľašiť* je nedokonavé, expresívne, nárečové s významom „utekať, trieliť". Uvádza sa iba jeden príklad od spisovateľa D. Chrobáka: *Peľaším odtiaľ ako zajac.*

Sloveso *peľať* je podľa SSJ nové, expresívne a krajové s významom „utekať, trieliť" a ešte s väčším citovým obsahom „fujazdiť". Na ilustráciu sa uvádza príklad z Hviezdoslava *Kopýtkami šmierajúc štrk, pelia.*

V bežnej reči na strednom Slovensku začuť zavše pokyn a či príkaz *Peľaj!*, a to približne v situácii, keď inokedy sa povie *Odpáľ!* so zosilneným expresívnym a neraz povýšeneckým postojom prehovorcu.

Častejšie sa základ *peľať* vyskytuje v odvodenom slovese utvorenom pomocou predpony *od-* v podobe dokonavého slovesa *odpeľať* s významom „stratiť", ale v citovo exponovanom prejave vo význame „zašantročiť". Napr. malým chlapcom sa často ujde výčitka *Kde si odpeľal ten nožík?* V Slovníku slovenského jazyka II (1960) na s. 499 sa sloveso *odpeľať* dokladá príkladom z diela realistickej prozaičky Timravy *Čižmy dakde odpeľala* a z diela J. Skalku *Bol by hriech odpeľať taký statok.*

Zvratné sloveso *odpeľať sa* má význam „utiahnuť sa, stratiť sa" a v SSJ II sa exemplifikuje príkladom z diela M. Kukučína *Pes sa* odpeľal kamsi do grúňa.

Od základu slovesa *peľať* príponou *-ch* je odvodené priezvisko *Peľach*, pravdepodobne s pôvodným významom „chytro sa pohybujúci človek", azda aj „behúň, ktorý rýchlo prekonával veľké vzdialenosti a vari aj trielil s odkazmi a poštou". Sufixom *-ch* sú obdobne utvorené apelatíva *smiech, čuch, sluch, spech, ženích* a priezviská *Stach, Mach, Vach* a pod. (skrátením zo *Stanislav, Martin, Václav* a pod.).

So slovesom *peľať* pravdepodobne súvisí priezvisko *Nepeľa*, ktoré sa vyskytuje v Turci, odkiaľ (z Malého Čepčína) pochádzajú aj rodičia krasokorčuliara O. Nepelu, ktorí si však svoje priezvisko v bratislavskom prostredí nevyslovovali domácim turčianskym spôsobom, teda s mäkkým *ňe* a s mäkkým *ľ* (i v Sučanoch podľa nárečia bez *ľ* je *Nepela*). Pravdaže, stredoslovenská výslovnosť s mäkkou slabikou *ňe* a so spoluhláskou *ľ* je aj spisovnou výslovnosťou. So slovesom *peľať* súvisí aj priezvisko *Peľa*.

Tvorenie priezvisk priamo zo slovesného kmeňa zakončeného na *-a*, príp. pomocou sufixu *-a* zo slovesných základov, je dosť časté, napr. *Kuka, Muka, Omasta, Obžera, Zvara, Zádrapa* a pod.

V slovanskej antroponomastike čiže náuke o osobných menách je známe, že starí Slovania dávali svojim deťom zrozumiteľné slovanské jednoslovné mená, najčastejšie s naznačením zámeru, aké vlastnosti malo dieťa v živote nadobudnúť. Z osobitných príčin, najmä keď rodičom mreli malé deti, čo podľa ich predstáv súviselo s nepriazňou zaujatých alebo aj pomstivých démonov, dávali svojim deťom krycie mená, aby zakryli pred silami zla a smrti vlastný pôvod. Napríklad predstierali, že dieťa je cudzie, nájdené (rus. *Najden, Kuplen, Prodan*). Podľa svojich primitívnych predstáv o živote ovládanom nadprirodzenými silami neraz človeku nežičlivými, ba škodlivými, ničivými, dávali dieťaťu meno so zápornými vlastnosťami, aby zakryli svoju lásku k nemu a nádej v neho. To všetko vo viere, že magická sila samého slova a rodného mena bude dieťaťu ochranou. Tak s použitím etnografie vysvetľuje antroponymia rodné mená so zápornou časticou *ne-*, napr. *Nemil, Nedrah, Neľub*, žen. *Nekrasa, Nelepa* (porov. J. Svoboda, Staročeské osobní jména a naše příjmení. Praha, ČSAV 1964, v kapitole Jména přácí a ochranná). Obdobne aj *Hlúp, Potvor, Strašeň, Zloň, Zlocha, Zloba, Slota* a i.

Rodné mená s predponou *ne-* boli dosť časté i v strednej slovenčine. K osobnému menu *Ded, Deda* bolo aj osobné meno *Neded* (vysl. *ňeďed*), ktoré je v miestnom názve *Neded* poniže Šale. K osobnému menu *Bojsa* bolo meno *Nebojsa*, známe doteraz ako priezvisko *Nebojsa* a miestny názov *Nebojsa* povyše Galanty. Bolo osobné meno *Nedan, Nedas, Nedaš, Nesluch, Never, Nechvál, Nezbud* a z nich sú podľa zakladateľov i majiteľov dedín za feudalizmu názvy dedín *Nedanovce,*

Nedašovce, Neverice, Nesluša (pôv. *Nesluchova ves*), *Nechválova Polianka, Nezbudská Lúčka* a obdobne aj *Nededza.*

S mäkkým *ňe-* sa v spisovnej slovenčine vyslovujú všetky miestne názvy utvorené touto zápornou časticou na začiatku názvu, teda nielen *Nemce, Nemčice, Nemešky, Nemčiňany, Nemecká* (porov. *Nemec, nemý*), ale aj *Nemšová, Neporadza, Nesvady, Nevidzany, Nevoľné, Necpaly, Nedožery.*

A pochopiteľne, ako je v spisovnej slovenčine záväzná mäkká výslovnosť slabiky *ne-* v uvedených miestnych názvoch, obdobne je v spisovných prejavoch záväzná mäkká výslovnosť slabiky *ne-* aj v slovenských priezviskách *Nečas, Nedbaj, Nehreš, Nechaj, Nedaš, Nehnevaj, Nemil, Nepokoj, Nerád, Nevrla, Nezdoba, Nedoma, Nespala, Nebehaj, Nehnevaj, Nedeliak, Nejecchleba, Nemrava, Nenička, Necpal, Nepraš, Nevlaha, Nevrlý, Nedeľka, Nechojdoma, Nešvara, Nečeda, Nevadil, Nevedel* a iné (pravdaže, v rodinnom prostredí sa tieto priezviská často vyslovujú podľa domácich a nárečových zvyklostí).

Viaceré z uvedených priezvisk nosia aj príslušníci českej národnosti. Tu, prirodzene, rešpektujeme českú podobu i českú výslovnosť priezvisk typu *Nerád, Nezhyba, Nejedlý, Nečas* atď.

ul. 5 apríla č. 1, Ružomberok

Cieľovo programový prístup

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Jedným z prostriedkov slúžiacich zdokonaľovaniu sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva v súčasnom období budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti u nás aj v iných socialistických krajinách je metodologický princíp nazvaný *cieľovo programový prístup.* Keďže ide o relatívne nový pojem, a teda aj o nové, ale súčasne dosť frekventované pomenovanie, chceme mu tu venovať pozornosť.

V oblasti plánovania a riadenia národného hospodárstva má spojenie *cieľovo programový prístup* (písané aj dovedna *cieľovoprogramový prístup*) presnú definíciu, možno ho pokladať za terminologizované spojenie. Porov. *Cieľovo programový prístup sa ako metodologický princíp národohospodárskeho plánovania vymedzuje v nasledujúcich pojmoch: problém — cieľ — cieľový realizujúci komplex — systém opatrení — cieľové rozdelenie zdrojov. — Cieľovo programový prístup je kvalitatívne nová forma plánovania. Je založená na systémo-*

vých princípoch organizácie riadenia a predpokladá taký prístup k riešeniu vznikajúcich problémov, pri ktorom sa v jednote a vzájomnej podmienenosti využívajú pracovné, materiálové, finančné a informačné zdroje". (Pravda, 9. 6. 1982) — V takomto presnom vymedzení sa spojenie *cieľovo programový prístup* používa predovšetkým v odborných textoch s ekonomickou problematikou. Keďže však ide o výraz pomenúvajúci metodologický princíp, je prirodzené, že sféra používania tohto výrazu sa veľmi rýchlo rozširuje, výraz sa používa v oblasti riadenia vôbec, napr. aj pri riadení vedy. Časté používanie nového termínu môže mať za následok uvoľňovanie pôvodného terminologického významu čiže determinologizáciu slova (slovného spojenia). Zdá sa, že aj spojenie *cieľovo programový prístup* sa v súčasnosti pri rozšírení za úzku profesionálnu oblasť politickej ekonómie používa jednak v uvedenom presnom terminologickom význame, zachováva si teda svoj terminologický ráz, ale zároveň aj podlieha determinologizácii. Konkrétne to znamená, že ho môžeme chápať aj používať i v menej presnom význame, ale viac vyplývajúcom z jeho slovotvornej formy a pomenovacieho motívu. Tento význam spojenia *cieľovo programový prístup* môžeme vyložiť a parafrázovať ako prístup sledujúci isté cieľové programy, prístup, v ktorom je program vytýčený cieľovo, t. j. so zreteľom na istý cieľ (isté ciele).

Ako sme už spomenuli, v textoch sme sa stretli s dvojakým písaním analyzovaného spojenia. V citovanom článku v Pravde je päťkrát doložené iba písanie s príslovkou *cieľovo* ako osobitným slovom. Z knižnej publikácie *Budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti a zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva* (Bratislava, Pravda, 1981) máme doklad na spojenie so zloženým adjektívom: *cieľovoprogramový prístup.* Porov. *...dlhodobé plánovanie je predpokladom účinného využívania cieľovoprogramového prístupu v plánovaní.* Nazdávame sa, že v kolísaní, v konkurencii obidvoch typov písania nemožno vidieť iba formálny pravopisný problém. Dvojaký pravopis signalizuje možnosť dvojakého chápania výrazu: ako voľného spojenia aj ako viazaného nerozčleneného spojenia. Keď píšeme príslovku *cieľovo* samostatne, naznačujeme tým explicitnejšie zreteľový význam, zreteľový typ pomenovania (zloženého výrazu). O takýchto spojeniach J. Horecký konštatuje, že v ich pravopise sa uplatňuje vplyv ruštiny a češtiny, kde sa zreteľ vyjadruje veľmi často jednoduchým pripojením príznaku v podobe príslovky (Horecký, J.: Zložené mená v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. *13.* Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 136). Nazdávame sa, že pre samostatné písanie príslovky existuje v slovenčine opora aj na domácej pôde. Sú ňou syntagmatické spojenia, kde si novšia zreteľová príslovka *cieľovo* zachováva samostatnosť, lebo

určuje prísudok. Napr. *Jednotlivé čiastky z celkového objemu prostriedkov ... sú cieľovo zamerané na dosiahnutie konečných výsledkov* (Pravda, 9. 6. 1982). Písanie *cieľovoprogramový prístup,* teda písanie dovedna signalizuje možnosť chápať zložený výraz ako utvorený od združeného pomenovania *cieľový program.* Išlo by tu o vznik nového združeného pomenovania, pričom viazanosti spojenia pomáha zvýšená frekvencia. Zmysel celého komplexného pomenovania však pri obidvoch typoch písania je ten istý — zreteľový, ibaže raz sa motivačne opiera o spojenie *cieľový program* (prístup so zreteľom na istý cieľový program), pričom tu *o* je už skôr spájací vokál, raz o zreteľovú príslovku *cieľovo* (prístup, v ktorom je program vytýčený cieľovo, t. j. so zreteľom na isté ciele).

Zatiaľ sme sa nestretli s písaním analyzovaného spojenia so spojovníkom, teda *cieľovo-programový prístup.* Ani takýto spôsob písania však nemožno vylúčiť, lebo spojovník sa píše nielen v priraďovacom type, ale je možný aj v istom druhu podraďovacieho zloženého pomenovania, napr. *inžiniersko-technické kádre* (porov. Horecký, c. d., s. 136).

Na záver môžeme zatiaľ len konštatovať, že dvojaké písanie pomenovania *cieľovo programový prístup* a *cieľovoprogramový prístup* existuje v súčasnosti ako variantné a rovnoprávne, lebo každé z nich možno jazykovedne odôvodniť. Táto situácia by sa mohla zmeniť, keby budúca pravopisná úprava v záujme zjednodušenia prijala v písaní zložených prídavných mien jedno (konečné) riešenie, pri ktorom by sa neprihliadalo na sémantické a syntaktické vzťahy príslušných zložiek.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Používanie rímskych a arabských číslic

KATARÍNA MATĚJOVÁ

Pri písaní rímskych a arabských číslic mnohí používatelia slovenského jazyka váhajú v tom, či ich možno používať ako rovnocenné alebo či pri ich používaní platia isté záväzné pravidlá.

Číslicami sa zapisujú čísla (číslo = číselne vyjadrený počet, určité alebo ľubovoľné množstvo jednotiek toho istého druhu), číslice majú teda rovnakú hodnotu ako písmená, ktorými sa zapisujú hlásky. U nás sa používajú dve číslicové sústavy: arabská a rímska; líšia sa navzájom znakmi pre jednotlivé číslice. Arabská číslicová sústava má zna-

ky pre čísla *0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 a 9;* ostatné číslice sa zaznačujú kombináciou týchto znakov. Rímska číslicová sústava má znaky pre tieto čísla: 1 — *I*, 5 — *V*, 10 — *X*, 50 — *L*, 100 — *C*, 500 — *D*, 1 000 — *M*. Tieto čísla sa vlastne zachytávajú istými písmenami. Ostatné číslice sa tvoria ich kombináciou, pričom platí zásada, že menší znak pred väčším sa odpočítava. Napr. *III* [3 = 1 + 1 + 1], *IV* [4 = 5— 1], *IX* [9 = 10 — 1], *XLVIII* [48 = (50 — 10) + 5 + 1 + 1 + 1], *IC* [99 = 100 — 1], *CMXLIV* [944 = (1000 — 100) + (50 —10) + (5 — 1)], *MCMLXXXIII* [1983 = 1000 + (1000 — 100) + 50 + 10 + 10 + 10 + 1 + 1 + 1].

Dostupné normatívne príručky nezaznamenávajú pravidlá na používanie rímskych a arabských číslic. V Pravidlách slovenského pravopisu (11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.; ďalej PSP) sa na s. 95 v § 169 dokladá príkladmi, že rímske a arabské číslice sú rovnocenné pri písaní dátumov: *V Bratislave 1. januára 1954. — Bratislava 1. I. 1954. — Bratislava 1. 1. 1954. — V Bratislave 1. 1. 1954.*

V Slovenskej gramatike od E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca (5. vyd. Bratislava, SPN 1966. 596 s.) sa na s. 241 v § 318 o písaní radových číslovieok uvádza toto: *Keď radové číslovky píšeme číslicami, dávame za nimi bodku: 1. (prvý), 2. (druhý), 3. (tretí)* ...

V Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera (4. vyd. Martin, Osveta 1973. 552 s.) sa na s. 91 pri písaní dátumov konštatuje, že podoba s rímskou číslicou je staršia: *9. 5. 1945 (= 9. mája 1945; staršie: 9. V. 1945)* ...

Zo sledovania používania rímskych a arabských číslic v praxi badáme, že v písomnostiach prevláda tendencia uprednostňovať arabské číslice. To však neznamená, že by sa boli rímske číslice celkom prestali používať, ale to, že majú ohraničenú sféru pôsobnosti a náležité sú iba v istých typoch textov.

Rímskymi číslicami sa zväčša označujú iba radové číslovky. Rímske a arabské číslice sú bežné napríklad pri vyjadrovaní poradia konkrétnych podujatí: *I. konferencia o jazyku a štýle tlače, rozhlasu a televízie, III. zjazd SZM, XXVIII. Hviezdoslavov Kubín.* Radová číslovka označená rímskou alebo arabskou číslicou sa stáva súčasťou názvu podujatia, ktoré sa po nej píše s malým začiatočným písmenom: *Medzinárodný výstup mládeže na Rysy,* ale *X. medzinárodný výstup mládeže na Rysy, Medzinárodný rok invalidov,* ale *I. medzinárodný rok invalidov* a podobne.

Zároveň s arabskými sa rímske číslice používajú pri písaní dátumov v neoficiálnych písomnostiach: *29. 5.* aj *29. V.* V úradnej korešpondencii je záväzná ČSN 01 6910 Úprava písemností strojem (Praha, Vydavatelství ÚNM 1978. 20 s.), ktorá pri písaní dátumov ako náležité

uvádza iba arabské číslice: *5. januára 1958* alebo *5. 1. 1958.* Zároveň sa v nej pripomína, že v listoch, ktoré by sa v budúcnosti mohli stať dôkazovým materiálom, sa vždy mesiac vypisuje slovom.

Rímske číslice sa paralelne s arabskými používajú pri označovaní storočí: *XIX. storočie* aj *19. storočie.*

ČSN 01 6910 v súvislosti s písaním číslic ešte uvádza, že rímske číslice v zostavách sa píšu pod seba tak, aby ich koniec bol vždy v jednej rovine:

I. *X.*
II. *XXX.*
XV. *MCM.*

Pri členení rozsiahlejších textov sa odseky zvyčajne označujú arabskými číslicami, pričom sa začína od jednotky. Každú takto označenú časť možno podľa potreby ďalej členiť na pododseky, ktoré sa opäť číslujú. Na konci označenia s viacerými číslicami sa nepíše bodka, napr.:

1. *Povolanie sekretárky*
2. *Požiadavky na sekretárku*
3. *Pracovné prostredie sekretárky*

3.1 *Racionálna úprava pracovného miesta*

Rímske číslice sa spolu s arabskými používajú aj pri členení rozsiahlejších (zväčša odborných) textov. Vtedy sa rímske a arabské číslice kombinujú s veľkými a malými písmenami v takomto poradí: rímska číslica, veľké písmeno, arabská číslica, malé písmeno. Za prvými troma označeniami píšeme bodku, za posledným zátvorku: *I. — A. — 1. — a).* Ak sa tieto označenia citujú v textoch, možno podľa ČSN 01 6910 bodky a zátvorky vynechať, napr.: *v odseku I a 1 b sa uvádza...* Kvôli lepšej prehľadnosti možno takisto jednotlivé označenia oddeľovať čiarkami: *v odseku I, A, 1, b sa uvádza...* Vynechávanie alebo písanie bodky za číslicou označujúcou poradie niečoho závisí od postavenia číslice vo vzťahu k nadradenému podstatnému menu; ak číslica stojí pred podstatným menom, píše sa za ňou bodka: *v 2. odseku;* ak stojí za podstatným menom, bodka sa za číslicou nepíše: *odsek II* aj *odsek 2* a pod.

V starších písomnostiach sa v bibliografických údajoch paralelne používali rímske a arabské číslice: *Slovenská reč, XXX, 1945.* V súčasnosti sú záväzné pravidlá, ktoré určuje ČSN 01 0197 Bibliografické citace (Praha, Vydavatelství ÚNM 1971. 15 s.). Pri citovaní ročníka periodík (časopisov, zborníkov ap.) sa podľa normy majú používať iba arabské číslice: *Slovenská reč, 47, 1982; Kultúra slova, 16, 1982.*

Písanie rímskych a arabských číslic sa spomína aj v dvoch monografiách P. Ondrusa: Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine (Bratislava, Univerzita Komenského 1969. 148 s.) a Kapitoly zo slovenskej morfológie (Bratislava, SPN 1978, 192 s.). Uvádza sa v nich, že na označenie panovníkov v dejinách sa podnes používajú rímske číslice: *Jozef II, Ľudovít XVI.* Autor ďalej konštatuje, že rímskymi číslicami sa označujú zväzky kníh, čísla kapitol, ale aj strany v úvode k väčšej práci, ak úvod nemá priamy vzťah k vlastnému výkladu v diele. Ako ukazuje prax, zväzky kníh i čísla kapitol možno označovať aj arabskými číslicami (porov. *Slovník slovenského jazyka I.—VI. zväzok* a *Slovensko 1.—4. diel*).

Rímskymi aj arabskými číslicami sa označujú mestské obvody, napr. *Bratislava I — IV* a *Praha 1. — 10. obvod.*

Treba ešte spomenúť, že rímske číslice vôbec neprichádzajú do úvahy pri strojovom spracúvaní čísiel, v štatistike a v matematike.

Z prehľadu používania rímskych a arabských číslic vidno, že rímske číslice sú na ústupe; pre širšiu verejnosť sú menej zrozumiteľné a občas sa neúmyselne zamieňajú. Znižuje sa tým informačná hodnota textu, preto sa rímske číslice zvyčajne nahrádzajú arabskými.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

ROZLIČNOSTI

Kreisky — Kreiského, nie Kreiskeho

V spisovnej slovenčine sa pri skloňovaní prídavných mien vzoru *pekný* alebo *cudzí* uplatňuje pravidlo o rytmickom krátení tzv. rytmický zákon. To znamená, že ak je posledná slabika kmeňa (tvarotvorného základu) dlhá (ak obsahuje dlhú samohlásku alebo dvojhlásku), prípony sú krátke, napr. *presný, čistý,* ale *prísny, čierny, cudzí,* ale *súci* atď. Pravidlo o rytmickom krátení sa uplatňuje aj pri skloňovaní cudzích vlastných mien. Napr. pri českých priezviskách na *-ý* sa zachováva aj v slovenčine v nom. sg. pôvodná česká podoba mena s dvoma dĺžkami za sebou (v dvoch susediacich slabikách), v ostatných pádoch sa však pridávajú krátke pádové prípony, teda takéto mená sa skloňujú rovnako ako akékoľvek prídavné mená v spisovnej slovenčine s dĺžkou v poslednej slabike kmeňa (tvarotvorného základu): *Vážný, Krámský, Bílý,* ale *Vážneho, Vážnemu, (s) Vážnym, Krámskeho, Krámskemu, (s) Krámskym, Bílý, Bíleho, Bílemu, (s) Bílym* atď.

Niekedy sa na základe nesprávneho chápania niektorých spojení hlások, resp. písmen ako dĺžok uplatňuje pravidlo o rytmickom krátení aj v prípadoch, v ktorých sa uplatňovať nemá. Vyjdeme z konkrétneho prípadu, ktorý sme si vypísali z dennej tlače: *Vyhlásenie Kreiskeho* (Pravda, 6. 11. 1975, s. 7). Pádová prípona je tu skrátená, namiesto pádovej prípony *-ého* je tu podoba *-eho*. Vychádzalo sa tu z chápania, že v poslednej slabike kmeňa (tvarotvorného základu) je dĺžka, ktorá nedovoľuje použitie dlhej pádovej prípony. Za takúto dĺžku sa tu zrejme pokladalo spojenie *ei* v domienke, že *ei* je dvojhláska. (Dvojhlásky sa z hľadiska pravidla o rytmickom krátení správajú podobne ako dlhé samohlásky.) Takéto chápanie podporuje aj nominatívna podoba priezviska *Kreisky* s krátkym *y* na konci. V danom prípade ide o spojenie písmen *e, i,* ktoré sa však vyslovuje ako *aj*, t. j. ako spojenie samohlásky a spoluhlásky. Podľa toho časť písanú ako *Krei-* vyslovujeme ako *kraj-*. Vyslovované *aj*, resp. *kraj-* nepredstavuje dĺžku, z čoho vychodí, že sa pri mene *Kreisky* nemôže uplatniť pravidlo o rytmickom krátení. Preto pri skloňovaní mena *Kreisky* používame dlhé pádové prípony, napr. gen. sg. *Kreiského,* dat. sg. *Kreiskému,* inštr. sg. *(s) Kreiským.*

Nakoniec poznamenávame, že podoby *Kreiskeho, Kreiskemu* by sa mohli mylne chápať ako tvary priezviska *Kreiske.*

Ladislav Dvonč

Hradec Králové — Královohradečan, či Královohradčan?

V športovej rubrike dvoch denníkov (Pravda a Východoslovenské noviny, 30. 3. 1981) sme zaznamenali podobu obyvateľského mena *Hradečan (Hradečania)* v takejto vete: *Hradečania mali v prvom polčase prevahu a zaslúžene dali gól.* V Slovníku slovenského jazyka VI (SSJ, 1968, s. 272) sa pri českom miestnom názve *Hradec Králové* uvádzajú príslušné obyvateľské mená mužského a ženského rodu v podobe *Královohradečan* i *Hradečan, Královohradečanka* i *Hradečanka.* A pri českom miestnom názve *Jindřichův Hradec* sa uvádzajú obyvateľské mená *Jindřichohradečan* a *Hradečan, Jindřichohradečanka* i *Hradečanka* (s. 275). Obyvateľské mená *Královohradečan* i *Hradečan, Jindřichohradečan* uvádza aj J. Mistrík v Retrográdnom slovníku slovenčiny (1976, s. 327—328). Od slovenského miestneho názvu *Hradec* sa však v SSJ VI (s. 117) uvádza obyvateľské meno mužského rodu *Hradčan,* ženského rodu *Hradčanka.*

J. Ružička v príspevku *Poznámka pre futbalistov* (Jazyková po-

radňa. Zv. 2, 1960, s. 114—115) uvádza, že od miestneho názvu *Hradec Králové* v spisovnej slovenčine má obyvateľské meno podobu *Hradčan (Hradčania)*. L. Dvonč v príspevku *Deriváty českých miestnych názvov Hradec Králové, Jindřichův Hradec a Žatec* (Slovenská reč, 40, 1975, s. 255—256) konštatuje, že deriváty typu *Královohradečan/Hradečan*, v ktorých sa ponecháva v obyvateľskom mene samohláska *e*, vznikli mechanickým ponechaním samohlásky *e* podľa stavu v českých obyvateľských menách, v ktorých je takéto tvorenie pravidelné.

Od slovenských miestnych názvov typu *Hradec, Hronec, Kopec, Senec, Chlmec, Rajec, Hnilec, Chrámec, Lonec* a pod. sa tvoria obyvateľské mená mužského rodu príponou *-an*, pričom v slovotvornom základe dochádza k dvom zmenám: 1. spoluhláska *c* v slovotvornom základe sa pred príponou *-an* mení na spoluhlásku *č* a 2. samohláska *e* zo slovotvorného základu sa pred príponou *-an* vysúva: *Hradec — Hradčan, Hronec — Hrončan, Kopec — Kopčan, Senec — Senčan, Chlmec — Chlmčan, Lonec — Lončan, Rajec — Rajčan, Hnilec — Hnilčan, Chrámec — Chrámčan* a pod. Iba pri tvorení obyvateľského mena mužského rodu od miestneho názvu *Kechnec* sa samohláska *e* pred odvodzovacou príponou *-an* nevysúva, pretože v slovotvornom základe po jej vysunutí by sa stretla nezvyčajná skupina spoluhlások *(chnč)*; je tu teda *Kechnec — Kechnečan*.

Od českých miestnych názvov typu *Hradec Králové, Jindřichův Hradec, Hradec, Žatec* treba tvoriť obyvateľské mená podobne ako od slovenských miestnych názvov typu *Senec, Chlmec, Rajec, Slavec, Chrámec, Hnilec, Lonec, Nižný Lánec* a pod., t. j. s vysunutím samohlásky *e* v slovotvornom základe: *Hradec Králové — Královohradčan* i *Hradčan, Jindřichův Hradec — Jindřichohradčan* i *Hradčan, Hradec — Hradčan, Žatec — Žatčan*. Obyvateľské mená ženského rodu od uvedených českých miestnych názvov majú podobu *Královohradčanka* i *Hradčanka, Jindřichohradčanka* i *Hradčanka, Hradčanka, Žatčanka*. Prídavné mená od českých miestnych názvov *Hradec Králové, Jindřichův Hradec, Hradec* a *Žatec* majú v spisovnej slovenčine podobu *královohradecký, jindřichohradecký, hradecký, žatecký*.

Jozef Jacko

SPRÁVY A POSUDKY

18. ročník letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca.

V dňoch 26. júla — 20. augusta 1982 sa uskutočnil 18. ročník letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* (SAS). Ostatný seminár nadviazal na skúsenosti a úspechy z uplynulých rokov, v ktorých sa vykryštalizoval jeho terajší charakter a ustálila sa jeho širšia kultúrnospoločenská a krajinovedná orientácia. Snahy organizátorov znova vychádzali z úsilia poskytnúť frekventantom možnosť osvojiť si základy nášho jazyka, resp. zdokonaliť sa v ňom a umožniť im vytvoriť si čo najadekvátnejší obraz o súčasnosti Slovenska.

Na 18. ročníku SAS sa zúčastnilo vyše 120 frekventantov z dvadsiatich krajín všetkých kontinentov, pričom prvýkrát mala zastúpenie aj Austrália. Medzi frekventantmi mali výrazné zastúpenie študenti, poslucháči slavistiky, resp. slovakistiky zo zahraničných univerzít; tvorili vyše polovice účastníkov seminára a vtláčali mu tým aj mládežnícky, resp. mladistvý ráz. Medzi frekventantmi však vo väčšom počte bolo možné nájsť aj pedagogických pracovníkov, spisovateľov, prekladateľov, novinárov a kultúrnych činiteľov.

Obsahová náplň seminára vychádzala z jeho cieľov a konkrétny obsah seminára sa realizoval viacerými formami: praktickou výučbou slovenčiny, prednáškami, prostredníctvom kultúrno-spoločenských podujatí a vlastivedných exkurzií.

Praktická výučba slovenčiny prebiehala v trinástich lektorských skupinách, do ktorých boli frekventanti zadelení podľa úrovne ovládania slovenčiny a podľa národnej príslušnosti. Aj na 18. ročníku bolo najviac (päť) lektorských skupín vytvorených na najnižšom stupni — pre frekventantov s nijakými, príp. minimálnymi znalosťami slovenčiny. Mierne pokročilí boli v štyroch lektorských skupinách a pokročilí v troch. Na základe skúseností z minulosti aj profesionálnej orientácie frekventantov sa na najvyššom stupni vytvoril všeobecnolingvistický kurz a špeciálne kurzy: jazykovo-štylistický a prekladateľsko-interpretátorský. Pre mierne pokročilých fungoval konverzačný kurz. Pri vyučovaní sa využívali existujúce učebnice slovenčiny: P. Baláž — M. Darovec: *Učebnica slovenčiny pre slavistov* v anglickej, francúzskej, nemeckej a ruskej mutácii, J. Mistrík: *Basic slovac*, J. Prokop: *Lexikálne minimum slovenčiny*. Tohto roku k nim pribudla ďalšia publikácia — *Učebnik slovackogo jazyka* od autorov J. Mistríka a R. Tuguševovej, s ktorou pracovali frekventanti v kurzoch pre mierne pokročilých a pokročilých. Spomínané učebnice sa vhodne dopĺňali ukážkami z diel slovenskej literatúry. V špeciálnych seminároch rozoberali frekventanti prozaické i dramatické diela súčasných slovenských autorov. Ich program bol vhodne dopĺňaný besedami so súčasnými slovenskými spisovateľmi. Súčasná koncepcia výučby slovenčiny je výsledkom niekoľkoročných skúseností a pre terajší charakter seminára sa ukázala ako plne vyhovujúca.

K úspešnému naplneniu obsahu letného seminára výrazne prispievajú

prednášky, ktoré vyšli ešte v jeho priebehu v zborníku *Studia Academica Slovaca 11* (Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982. 576 s.).

Zborník *Studia Academica Slovaca 11* prináša 37 štúdií, z ktorých je osemnásť jazykovedných, po šesť štúdií je z literárnej vedy a etnografie, história je zastúpená troma štúdiami, po dve sú z divadelnej vedy a žurnalistky. Zborník uzatvára informácia D. Augustinskej o tom, ako absolventi Studia Academica Slovaca prekladajú slovenskú literatúru.

Jazykovedné štúdie pokrývajú takmer všetky oblasti jazykovedného bádania. Autori sa sústredili na synchrónny stav jazyka a v rámci neho na lexiku, ktorej čiastkové problémy rieši osem štúdií. Dialektológia je zastúpená troma príspevkami, pohľad na dejiny spisovnej slovenčiny prinášajú dve štúdie. Po jednej štúdii sa venuje štylistike, textovej syntaxi, morfológii, fonológii a teórii tlmočenia.

E. Bajzíková v štúdii *Pripájacie jazykové konektory* najprv analyzuje príčiny, pre ktoré sa otázky výstavby textu dostali do popredia záujmu v lingvistickej teórii aj praxi. Za jednu z príčin považuje to, že sa text začal chápať ako najvyššia jazyková jednotka, preto sa prehodnocujú jazykové prostriedky všetkých jazykových rovín z hľadiska ich fungovania v texte. V štúdii sa zameriava na jeden typ jazykových prostriedkov zúčastňujúcich sa na výstavbe textu, a to na pripájacie jazykové konektory.

P. Baláž v štúdii *Štúrova koncepcia spisovného jazyka* prináša prehľad názorov Ľ. Štúra na kodifikovanie spisovnej slovenčiny, najmä z jeho fundamentálnych diel *Náuka reči slovenskej* a *Nárečja slovenskuo*. . . Uvádza aj dobovú polemiku so Štúrovými názormi, ako aj súčasné náhľady na stanovisko Ľ. Štúra a jeho oponentov (svoje vlastné i z pera Ľ. Nováka). Vyzdvihuje najmä Štúrov zmysel pre pozorovanie živého jazyka a jeho chápanie ako jednotného štruktúrneho útvaru.

V štúdii nazvanej *Dvojjazyková komunikácia v slovenčine a v češtine* skúma V. Budovičová špecifické črty jazykovej situácie v ČSSR, problémy dvojjazykovosti v jazykovej komunikácii Čechov a Slovákov a jej vplyv na lexikálny systém spisovnej slovenčiny aj češtiny najmä vo významovej a štylistickej oblasti.

Štúdia D. Dudka *Slovenské nárečia v Juhoslávii* podáva prehľad jazykovej situácie juhoslovanských Slovákov. Autor rozoberá činitele, ktoré sa zúčastňovali na formovaní súčasného stavu, a na ilustráciu podrobnejšie rozoberá nárečové znaky obcí Pivnica a Aradáč, ktoré patria do odlišných nárečových typov.

V štúdii *Apelatíva propriálneho pôvodu v spisovnej slovenčine* sleduje L. Dvonč tie apelatíva, ktoré vznikli z proprií stratou propriálnej funkcie. Tieto apelatíva sa zaraďujú do istých sémantických skupín, ktoré autor bližšie charakterizuje. Ďalej uvádza štylistické, pravopisné, gramatické i derivačné odlišnosti apelatív od proprií, z ktorých vznikli.

J. Findra v štúdii *K formovaniu publicistických žánrov v slovenčine* skúma formovanie týchto žánrov v prvom období vývinu spisovnej slovenčiny. Analyzuje žánrovú skladbu Štúrových Slovenských národných novín i jednotlivé žánre na pozadí systému žánrov súčasného publicistického štýlu.

F. Gregor v štúdii *Slovenské nárečia v Maďarsku* stručne načrtáva slovenské osídľovacie vlny a prúdy na maďarskom území v minulosti, aby

mohol konštatovať, že „tri hlavné slovenské nárečia sa nachádzajú v dnešnom Maďarsku tak, ako to zodpovedá ich pôvodnej zemepisnej polohe, ibaže južnejšie." Existujúce slovenské nárečia v Maďarsku autor začleňuje do šiestich skupín a podrobnejšie ich charakterizuje.

Pomenovania motivované podobnosťou sú témou štúdie J. Horeckého. Pri pomenovaniach motivovaných podobnosťou sa bežne hovorí o prenášaní významu. Z terminologického hľadiska ide však skôr o prenášanie pomenovania. Pomenovania utvorené na základe podobnosti autor začleňuje do niekoľkých skupín podľa toho, z čoho na čo sa dané pomenovanie prenáša.

Štúdia D. Kollára *Medzijazyková homonymia* ozrejmuje vznik tohto jazykového javu a jeho negatívny vplyv pri praktickom používaní cudzieho jazyka. Vychádza z materiálu dvoch príbuzných jazykov — slovenčiny a ruštiny. Prehľadne a s množstvom príkladov uvádza zdroje medzijazykovej homonymie, pričom sa sústreďuje iba na tzv. lexikálne homonymá v ich základnom tvare, berúc do úvahy ich znenie.

Štúdia J. Krišákovej *O goralských nárečiach z aspektu slovensko-poľských jazykových vzťahov* podáva v skratke základné vývinové tendencie goralských nárečí, ktoré sú výsledkom slovensko-poľských jazykových kontaktov, najmä však jednostranného vplyvu slovenských nárečí na goralské. Štúdia je príspevkom k osvetleniu niektorých otázok medzijazykovej interferencie v oblasti dialektov.

M. Majtán v štúdii *Súčasná slovenská hydronymia* skúma špecifické vlastnosti hydronymie z lexikálno-etymologického i štruktúrno-typologického hľadiska a zároveň poukazuje na ťažkosti pri výklade hydronymických názvov. Svoje teoretické úvahy dokladá rozborom názvov *Krupina — Krupinica.*

Štúdia J. Mistríka *Frekvencia a sémantika* prináša aplikáciu štatistických údajov o frekvenčnom výskyte slov na ich sémantiku. Autor poukazuje na zákonitý a jednoznačný vzťah medzi priemernou frekvenciou slova a jeho sémantikou. Prichádza k záveru, že frekvencia slova je priamo úmerná jeho celkovej sémantike a vyplýva aj z povahy, počtu a proporcií sémantických komponentov v ňom.

Príspevok J. Mlacka *Povrávky* prináša názor na problematický typ paremiologických útvarov — povrávky. Autor vyčleňuje a charakterizuje tento typ na základe základných vlastností frazém a snaží sa nájsť typické vlastnosti povrávok, ktoré ich oddeľujú od príbuzných útvarov — prísloví a porekadiel. Povrávku chápe ako ustálený výrok paremiologickej povahy, ktorý sa bez zovšeobecňujúcej transformácie ako celok spája s istou konkrétnou situáciou.

E. Novák v štúdii *Čeština na Slovensku v predspisovnom období* prehľadne spracúva vplyv češtiny na slovenčinu od najstarších čias až po vznik spisovnej slovenčiny. Štúdia je zároveň polemikou so staršími čechoslovakistickými názormi, ktoré najmä v období I. ČSR videli v týchto otázkach predovšetkým jav ideologickej povahy a podľa toho ich vykladali.

Štúdia T. Novákovej *K otázke simultánneho tlmočenia z nemčiny do slovenčiny* je zaujímavým príspevkom z oblasti dosiaľ málo známej a aj málo rozpracovanej. Autorka hľadá a nachádza lingvistické problémy v simultánnom tlmočení. Sústreďuje sa najmä na niektoré retardačné faktory, ktoré vyplývajú zo samej povahy konfrontovaných jazykov, a rozoberá z nich

pozíciu verba finita na konci vetného rámca, dlhý nominálny rámec a zložené viaczložkové substantíva, resp. adjektíva.

J. Oravec je autorom príspevku *K systému prvotných predložiek v slovenčine*. Ako kritérium na odlíšenie prvotných a druhotných predložiek uvádza ich miesto a funkciu v jazykovej komunikácii. Po rozbore systému prvotných predložiek prichádza k záveru, že základný ráz celému systému prvotných predložiek dávajú dva najvšeobecnejšie protiklady: protiklad statických a dynamických predložiek a protiklad kontaktných a nekontaktných predložiek.

Prehľad slovenskej lexikografickej produkcie od 50. rokov prináša Š. Peciar v príspevku *Súčasná slovenská lexikografia*. Zameriava sa na tri oblasti lexikografickej činnosti: 1. výkladové slovníky (značný priestor tu venuje Slovníku slovenského jazyka a diskusii okolo neho), 2. prekladové slovníky (podáva prehľad o existujúcich prekladových slovníkoch u nás), 3. encyklopedické slovníky.

Metodologickým východiskom štúdie J. Sabola *Vokalické a konsonantické alternácie v spisovnej slovenčine* je autorova syntetická fonologická teória. Autor ju aplikuje pri analýze vokalických a konsonantických alternácií a prichádza k záveru, že „doterajší výskum alternácií v spisovnej slovenčine... nie vždy rešpektoval osobitné úrovne vzťahu jednotlivého a všeobecného vo fonických jednotkách spôsobujúcich zvukové variácie morfém a morf, čím sa nemohla vždy určiť hranica medzi neutralizáciami a alternáciami".

Jazykovedná časť zborníka *Studia Academica Slovaca 11* poskytuje nielen absolventom 18. ročníka letného seminára, ale aj ostatným záujemcom cenný študijný materiál, s najnovšími pohľadmi slovenských jazykovedcov na aktuálne otázky slovenčiny.

Neoddeliteľnou súčasťou letného seminára sú už tradične kultúrno-spoločenské podujatia a vlastivedné exkurzie. Umožňujú frekventantom konfrontovať predstavu so skutočnosťou, minulosť s prítomnosťou a najmä vytvoriť si pravdivý obraz o našom socialistickom dnešku. Aj tieto podujatia prispievajú k získavaniu ďalších obdivovateľov našej vlasti a nadšených propagátorov našich úspechov v zahraničí.

18. ročník letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* opäť potvrdil svoju vysokú úroveň a opodstatnenosť záujmu oň u nás i v zahraničí.

Magda Fazekašová

Slová boli a sú pútnici

(DAŠKOVÁ, K.: Slová z dovozu. 1. vyd. Bratislava, Mladé letá 1982. 357 s.)

Kveta Dašková dala svojej knihe *Slová z dovozu* výstižný podnadpis *Rozprávanie o cudzích slovách*. Spolu s detským čitateľom v nej pátra po pôvode cudzích slov, po ich sémantických a formálnych premenách na púti viacerými jazykmi až po ich udomácnenie, významové a štylistické zaradenie

v slovenčine. Novosť knihy je nielen v tom, že dosiaľ nebolo slovníka cudzích slov pre deti, ale aj v spôsobe, akým je napísaná. Je to dielo určené na súvislé čítanie, v ktorom sa v rámci jednotlivých hesiel rozličným spôsobom podávajú informácie o slovách spolu s množstvom encyklopedických faktov zaraďujúcich ich do širokých súvislostí. Funkciu pohotového, aktuálneho informátora o zaradených slovách plní register, ktorý obsahuje 1400 hesiel.

Zaujímavý vecný obsah spracúva autorka príťažlivou, takmer esejistickou formou, s hravosťou a vtipom využíva výrazové bohatstvo súčasnej slovenčiny a nepriamo aj priamo naň upozorňuje malého čitateľa. Veľký kus práce sa pretavil do živého a životaschopného dielka, ktoré má predpoklady byť deťom dobrým priateľom a informátorom. Ak sa v poznámkach k jeho celkovej koncepcii a jazykovej stránke pristavíme aj pri istých nedostatkoch, neznamená to (ako sa niekedy vyvodzuje z podobných analýz), že by sme chceli znižovať celkový význam a hodnotu knihy. Ide o to, aby sa niektoré nedôslednosti neopakovali v ďalších vydaniach, ktorých sa *Slová z dovozu* aj pri pomerne vysokom terajšom náklade 25 000 kusov iste dočkajú.

Uvádzané slová autorka zoradila do 32 tematických kapitol, pričom už ich názvy *(Zeme opis, Žijem, žiješ, žijú, Medicína nie je medecína, Slová z vedy, Technika je zručnosť, Kozmos, chaos a iné vesmírnosti, Načo si drať jazyk alebo o skratkách* atď.) hovoria o šírke záberu, motivovanej autorkinou snahou vysvetliť detskému čitateľovi čo najviac cudzích slov, s ktorými sa stretáva v každodennom živote, no dávajú tušiť aj hravosť a vynachádzavosť, s akou sa to robí. V rámci kapitol tvoria jednotlivé slová vlastné heslá *(Hobby, Personifikácia)*, alebo sa združujú do hniezd. Ich častým výstavbovým princípom je antonymia alebo opozitnosť slov *(Exteriér — interiér)*, zväčša kombinovaná s odvodzovacím princípom, takže sa súčasne vysvetľuje celá bohatá skupina *(Individualita — individuum — individuálny — individualista — individualizmus — kolektív — kolektívny — kolektivizmus)*. Iné hniezda vznikajú na základe významových súvislostí *(Segregácia — apartheid — diskriminácia — diskriminovať — diskriminovaný — rasizmus)*, významovej podobnosti *(Žoviálny — familiárny)* a zvukovej podobnosti s využitím autorkiných osobných asociácií a skúseností *(Suverén — suverenita — suverénny — suterén — mezanín — etáž — etážový)*. Uvedené princípy zrejme vo veľkej miere ovplyvnili rozsah, resp. dopĺňanie jednotlivých hniezd a tým aj súhrn slov vysvetlených v knihe.

Pri sledovaní jednotlivých hesiel si uvedomujeme, že nejde o prísne odborné dielo, ale o populárno-náučný text špeciálneho zamerania, pri ktorého koncipovaní autorka sledovala dva ciele — informovať o slove a súčasne dbať o to, aby si čitateľ cudzie slová aj osvojil, upevnil a naučil sa ich používať. Jednotlivé slová sa opakovane vyskytujú aj mimo rámca vlastného hesla, dobre sú spracované medziheslové odkazy a informácie. Do registra autorka zaradila aj mnohé slová, ktoré síce nemajú svoje heslo, ale boli uvedené a vysvetlené na niektorom mieste v texte. Na rozdiel od heslových slov sú označené hviezdičkou.

Spôsob výkladu jednotlivých hesiel je variabilný. V každom je etymologická poznámka a výklad o súčasnom význame aj spôsobe a oblasti využitia uvádzaných slov. Nie všade sa postupuje rovnako — niektoré slovo inšpirovalo viac k výkladu vychádzajúcemu z pôvodného významu a jeho ďalší osud až

po dnešný význam a využitie sa uvádza až v závere (*Emancipácia,* 296, *Pedagóg,* 236); inde je zvolený opačný postup. Etymologické poznámky sa na základe asociácie s rodinnými vzťahmi často premietajú do obrazných, zrozumiteľných a „ľahko stráviteľných" vyjadrení typu *obe slová (intra a vnútri) majú spoločného indoeurópskeho pradedka* (37), *naša interpretácia je neodškriepiteľne dieťaťom latinského slova interpretatio* (231), *slovo profesionál má rodný list latinský* (257). Voľnosť vyjadrenia však na niektorých miestach vedie k významovým nejasnostiam, z ktorých spomenieme len nerozlišovanie obsahu a formy slova vo vyjadreniach *Sestrou anatómie je fyziológia. Je to náuka o životných pochodoch v organizmoch ... Tak anatómia, ako aj fyziológia sú gréckeho pôvodu* (30); *základom všetkých procesov je latinčina* (71).

Hlavný dôraz sa popri pátraní po pôvode a pôvodnom význame slov, ktoré je pre detského čitateľa istotne vzrušujúcim čítaním, kladie prirodzene na vysvetlenie ich súčasného významu. Autorka uvádza príklady využitia, spájateľnosti výrazov, upozorňuje na možné problémy pri viacvýznamovosti a sémantickom odklone odvodených slov. *No nie je kolonizácia ako kolonizácia* (136) hovorí napríklad a od kolonizátorov odlišuje kolonistov, ktorým nejde o *kolonialistickú kolonizáciu, ale iba o osídlenie neosídleného.* Dôležité sú upozornenia na významové rozdiely napr. pri dvojiciach *ajekt — ajektovať* (299), *alibi — alibista* (257), *vulgárny — vulgarizovať* (289).

Z celkovej faktografickej nasýtenosti knihy, z jej encyklopedického charakteru vyplýva aj množstvo mien významných osobností, vedcov, vynálezcov a literátov v texte. V súvislosti s tým sa vynorilo viacero problémov týkajúcich sa písania gréckych mien a komplexu otázok fonetickej transkripcie. Otázka uvádzania gréckych mien nie je síce ešte definitívne uzavretá, no vzhľadom na súčasné vývinové tendencie, ako aj na to, že kniha je určená deťom, nebolo, zdá sa, celkom účelné uvádzať v texte podoby *Euklidés* (88), *Archimédés* (88), *Aristotelés* (82), *Oidipús* (185), teda pôvodné grécke podoby, najmä keď školské učebnice a napokon aj Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú podoby bez dĺžky samohlások. Ak sa tendencia označovať ich dĺžku rovnako ako pôvodné aspirované spoluhlásky stretne s dnes bežným zjednodušeným písaním gréckych mien, dostaneme v dvoch za sebou idúcich vetách rozdielne podoby *Pýthagorás, pýthagorovci,* ale už *Pytagorova veta* (232).

Pri cudzích menách sa autorka rozhodla uvádzať fonetickú transkripciu nominatívnej podoby mena bez ohľadu na jeho pád v texte. Dieťa, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou nepozná pravidlá skloňovania cudzích mien, si však ťažko môže poradiť s ich výslovnosťou v inom páde ako v nominatíve, ak v texte stojí napr. *Jeana d'Alamberta [žan dalamber,* 183], *Edwardovi Jennerovi [edverd džene,* 34], *Paula Poireta [pol puare,* 170]. Vari by bolo primeranejšie, hoci náročnejšie na priestor zaznačovať v zátvorke výslovnosť podoby mena uvedenej v texte a v závere knihy pripojiť menný register, v ktorom by sa uvádzala výslovnosť nominatívu. Za takéto riešenie sa privrávajú aj prípady, keď autorka celkom prirodzene narúša spomínaný princíp a transkribuje nenominatívne podoby. Bez poznania mena malo by podľa inštrukcie v úvode dôverčivé dieťa považovať uvádzanú výslovnosť za formu prvého pádu: *[šejkspírov,* 187], *[šlajera,* 143], *[jon libigovi,* 289] a i.

Pri prepise výslovnosti cudzích mien a inojazyčných slov narazila autorka na viaceré ťažkosti. Je to pochopiteľné, keďže daná problematika predbežne ešte nie je spoľahlivo spracovaná. Šlo vlastne o dve veci: zachytiť pôvodnú výslovnosť slov uvedených v texte len ilustratívne, predovšetkým v etymologických poznámkach, a na druhej strane uviesť výslovnosť tých slov, ktoré slovenčina prevzala v porovnaní s originálom v čiastočne zmenenej, adaptovanej zvukovej podobe (sem by sme zaradili aj v našom prostredí viac či menej adaptované cudzie mená). K. Dašková sa snažila zachytiť výslovnosť prvej skupiny slov pomocou grafém slovenskej abecedy doplnených iba o *ü* a *ű*. Je jasné, že výsledok nemohol byť presvedčivý. Sotvakto by pri uvedenej výslovnosti *[dženrel pepes,* 107], *[ser,* 11], *[deindž,* 321], *[expoting,* 318] spoľahlivo poznal, že ide o slová *general purpose, sir, danger, exporting.* Nazdávame sa, že by deťom, ktoré sa v 11 rokoch (kniha je pre čitateľov od 11 rokov) už učia cudzie jazyky, prijatie presnejšieho fonetického prepisu nemalo robiť problémy, najmä ak by sa zásady transkripcie v úvode niekoľkými slovami objasnili. Ale aj pri používanej transkripcii sa vyskytujú nedôslednosti: zakončenie *-ing* sa napr. prepisuje trojakým spôsobom: *Fleming [flemin,* 46], *Flem'ng [fleming,* 320], *Detecting [detektink,* 56]; zakončenie *-er* dvojako: *roadster [roudste,* 107], *Brewster [brúste,* 106], ale *bookseller [búkseler,* 233]. Výslovnosť francúzskeho *u* sa tiež udáva v niekoľkých podobách: *musée [muzé,* 183], *musée [műse,* 207], *supériéure [süperier,* 62]. Pri odporúčaní výslovnosti vlastných mien v podobách *[vošingtn,* 126, malo byť *vošinktn], [sen frensiskou,* 316], *[feredi,* 51], *[džefrson,* 126], *[junesko,* 317] sa vynára otázka, či by nebolo vhodnejšie uvádzať bežne zaužívanú adaptovanú výslovnosť *[vošinkton], [san francisko], [faradaj], [džeferson], [unesko].* Otázka adaptačných posunov výslovnosti vlastných mien v porovnaní s ich originálnym znením nie je jednoduchá, ale v knihe, ktorá má slúžiť slovenskému detskému čitateľovi, ústup od domácich podôb cudzích mien uvádzaných napr. aj v Slovníku slovenského jazyka nebol asi tým najprimeranejším riešením.

Celkove pri spracúvaní hesiel navodzuje autorka atmosféru maximálnej živosti. Súčasné, ako aj historické reálie vstupujú do knihy rôznymi kanálmi. Cudzie slová sa deťom predstavujú vo svojich typických, frekventovaných pozíciách, a tak do knihy preniklo množstvo autentických oznamov a nápisov z každodenného života. Za vlastné tematické hranice preniká kniha aj množstvom citátov z odbornej literatúry, tlače, krásnej literatúry (prózy aj poézie), uvádzaním vtipov a rozhovorov. Čitateľ nájde odkazy aj na knihy encyklopedického a slovníkového charakteru, nie raz sa spomínajú Pravidlá slovenského pravopisu, Slovník slovenského jazyka, slovníky cudzích slov. Pri výklade autorka často rozohráva rôzne príbehy a situácie, v mnohých je aktérkou ona sama. Detského čitateľa nabáda k hre a predstavivosti, napr. v hesle *kooperácia* hovorí: *„Predstav si! Ja som podnik, ty si podnik. Ja vyrábam autá, ty vyrábaš všeličo, čo sa týka elektriny, medziiným aj reflektory..."* (158).

Kniha je napísaná spôsobom prekračujúcim hranice detského populárno-náučného štýlu smerom k umeleckému stvárneniu podávaných informácií. Na estetickú hodnotu textu vplýva obraznosť vyjadrenia *(Stredovek bol pre fyziku obdobím zimného spánku...,* 150), slovné hry *(...poďme na vec*

večne..., 329), hojné využívanie ustálených aj aktualizovaných frazeologizmov a prirovnaní *(Príslovie hovorí, že zvyk je železná košeľa. „Košeľa narkománie" je z pancieru a žiaľ, nosia ju milióny ľudí na svete.* 35). Dôležitým faktorom estetického pôsobenia je aj štylistická variabilita lexiky: bohaté využívanie hovorových — často expresívnych — a slangových slov *(šiknúť sa,* 247, *jérový poľovník,* 176, *kým ho zákon nepriškripne,* 256, *klasa,* 72, *matika,* 88) a knižných výrazov *(snovanie nástrah,* 132, *ľúty boj,* 185, *zasiať nedorozumenie a svár,* 136). Nádych knižnosti majú aj zriedkavejšie a zastarávajúce slová *(trúchlohra,* 187, *pobratim,* 24, *skrivodlivo,* 288). Na druhom konci časovej osi stoja neologizmy a okazionalizmy — príležitostné slová *zubotrhačstvo,* 42, *sestriť sa,* 50, *hore-dolu kniha,* 192). Často použitým postupom pri tvorení okazionalizmov je kalkovanie s cieľom čo najpresnejšie a najbližšie vysvetliť význam cudzieho slova, napr. *chirurg je rukorobotník (ten, kto robí rukami,* 38), *kartotéka je vlastne lístkovnica* (199). Bezprostredný kontakt s čitateľom sa dosahuje celkovým štylizovaním prejavu do formy rozhovoru. Z takéhoto podania vyplýva modálna variabilita prejavu — vysoká frekvencia zvolacích, opytovacích a rozkazovacích viet s modálnymi časticami *(Hojdačka nechýba na nijakom detskom ihrisku, takže si ľahko urobíme pokus. Ale zober si aj hodinky so sekundovou ručičkou. Si na mieste? Nuž posoť hojdačku a meraj!,* 55), bohaté využívanie citosloviec a hovorových vetných konštrukcií *(... pary vrtko stúpajú nahor. Lenže tam je zátka a v nej iba sklená trubička. Čo robiť? Šup do nej!,* 63).

Štylistická príznakovosť výrazových prostriedkov je na niektorých miestach, nie systematicky, sprevádzaná vysvetľujúcimi poznámkami. Na štylistické rozdiely sa pochopiteľne a primerane upozorňuje voľným vyjadrením ako *neodôvodnená absencia v škole, učiteľmi zvaná aj záškoláctvo a žiakmi blicovanie, je tiež absentérstvo* (252). Škoda len, že z autorkiných formulácií miestami vyplýva zavádzajúce chápanie hovorovosti ako nespisovnosti. Z vyjadrenia *Notorik je vlastne také pouličné čiže hovorové slovo. Spisovne sa povie notorický alkoholik,* (23) vyplýva, že nie je spisovné to, čo je hovorové. Na bližšie informácie o danej otázke sa mohlo lepšie využiť heslo *dialekt,* kam by sa bol mohol prípadne priradiť aj výklad o slangu a jeho nespisovnom charaktere. Slangové, a preto nespisovné je napr. ono uvádzané *blicovanie,* kým *notorik* je slovo spisovné, hovorové.

Bohatý materiál knihy ponúkal oveľa viac podnetov na zamyslenie, ako bolo možné spomenúť v našom príspevku. Iste nám dá za pravdu ten, kto si ju prečíta. V *Slovách z dovozu* dostali deti knihu, ktorá je popri hravosti v podávaní informácií, ale často práve vďaka nej, dosť náročným čítaním. Poučia sa v nej o tom, o čo vlastne šlo, teda o pôvode, životnej ceste, význame a použití slov pútnikov, aj o všeličom inom, zasmejú sa, pobavia, ale musia pritom hýbať rozumom. Autorka ich citlivo, nementorsky poúča a uvádza do neznámych sfér a súvislostí, do dotykov so vzrušujúcim tajomstvom diaľok a objavov, nezabúdajúc na teplo ľudskej blízkosti a porozumenia.

Mira Nábělková

O jazykovej kultúre publikácie Diárium elektrotechnika

(VODANSKÝ, F.: Diárium elektrotechnika. 2. vyd. Bratislava, Alfa 1981)

Vo vydavateľstve Alfa vyšlo r. 1981 už druhé vydanie publikácie *Diárium elektrotechnika — Vybrané technické údaje a tabuľky elektrických inštalácií nn.* Ako sa uvádza v úvode autora, ktorý sa vyjdenia publikácie nedožil, „je to prvá pokusná publikácia svojho druhu v slovenčine". Na pokusnú publikáciu však vyšla v nezvyčajne vysokom náklade 40 000 výtlačkov. Publikácia je vreckového formátu a predstavuje pracovnú pomôcku pre široký okruh pracovníkov v elektrotechnike a príbuzných odboroch. Obsahuje vybraté údaje z československých štátnych noriem. Skutočnosť, že ide o publikáciu s mimoriadne vysokým nákladom, by mala viesť k zvýšenej pozornosti pri spracovaní publikácie z hľadiska jazykovej kultúry a z terminologickej stránky. Plne by to zodpovedalo aj súčasnému trendu v našej spoločnosti, keď kvalita všetkej práce sa dostáva do popredia viac ako v minulosti. Ako ukážeme ďalej, v prípade publikácie *Diárium elektrotechnika* sa tieto očakávania nesplnili.

Z jazykového i terminologického hľadiska má publikácia mnoho rôznych nedostatkov. Keďže ide o technickú publikáciu, spomenieme najprv terminologické nedostatky.

V texte sa používa celý rad nesprávnych termínov, napr. *ťahová pevnosť* na s. 40 a *pevnosť* na s. 69 (v oboch prípadoch malo byť správne *medza pevnosti v ťahu), hmotnosť* na s. 45 (správne *merná hmotnosť* alebo *hustota), pletenie* na s. 46 (správne *opletenie), zmäkčovaný PVC* na s. 60 (správne *mäkčený PVC), smer otáčok* na s. 105 (správne *smer otáčania)* a iné. Viaceré termíny autor nesprávne skracuje. Uvádza napr. na s. 56 *prierez* namiesto úplného termínu *menovitý prierez,* na s. 91 *prúd* namiesto *menovitý prúd,* na s. 91 *merný výkon* namiesto *merný svetelný výkon.*

Súčasťou publikácie je krátky štvorjazyčný terminologický slovník (s. 19—22). V cudzojazyčnej časti tohto slovníka je pomerne veľa chýb, najmä v jeho ruskej časti. K viacerým slovenským termínom sú priradené nesprávne ruské ekvivalenty; napr. k termínu *účinnosť* sa nesprávne priradil ruský termín *effektivnosť* (správne *koefficient poleznogo dejstvija),* k termínu *transformačná stanica* termín *elektrostancija,* ktorý zodpovedá nášmu termínu *elektráreň* (správne *transformacionnaja podstancija)* atď. K termínu *uzemnenie* sa nesprávne priradil termín *zazemliteľ.* V skutočnosti tento termín zodpovedá nášmu termínu *zemnič* a termínu *uzemnenie* zodpovedá termín *zazemlenije.* Na škodu veci sú ruské termíny uvedené nejednotne, v transliterácii, alebo transkripcii, pričom prepis je vo viacerých prípadoch nesprávny.

V anglickej časti je termínu *uzemnenie* nesprávne priradený termín *earth electrode,* ktorý zodpovedá nášmu termínu *zemnič.* Správne malo byť uvedené *earth.* K termínu *elektrický odpor* je nesprávne priradený termín *resistor* (správne malo byť uvedené *resistance).* Niektoré termíny sú vytlačené nesprávne.

Termín *uzemnenie* nie je správne preložený ani v nemeckej časti slovníka,

v ktorej sa uvádza termín *Erdleiter* (správne malo byť *Erden*). *Erdleiter* zodpovedá nášmu termínu *uzemňovací vodič*.

Mnoho výhrad k publikácii možno vzniesť aj z hľadiska jazykovej správnosti a jazykovej kultúry.

Do textu sa dostalo viacero tlačových, ale aj iných chýb: *vhodný na spĺňanie* na s. 153 (správne *vhodný na spínanie*), *základný plat* na s. 158 (správne *základná platba, základná sadzba*), *boyler* na s. 121 a 160 (správne *bojler* al. *boiler*), *na poval* na s. 153 (správne *na povalu*). Nie vždy sa správne používa predložka *pre*, napr. na s. 47 *vodiče pre vinutie strojov* a na s. 136 *vrátnik pre hovor a počúvanie*. V obidvoch prípadoch bolo potrebné použiť predložku *na*. Nevhodne sa použila skratka *t. j.* na s. 65 vo formulácii *Najmenší polomer ohybu káblov je všeobecne 15 x d, t. j. d = vonkajší priemer kábla*, ktorá mala znieť *...je všeobecne 15d, kde d je vonkajší priemer kábla*, a na s. 95 vo formulácii *Ortuťové výbojky, tzv. vysokotlakové (majú pary ortuti v horáku pod tlakom až 78,4.10⁴ Pa) s luminoforom (t. j. fluoreskujúci biely prášok v banke) majú prijateľné zlatobiele svetlo*. Tu by bola vhodnejšia formulácia: *...s luminoforom, ktorým je fluoreskujúci biely prášok v banke, majú prijateľné zlatobiele svetlo*.

V texte je aj viacero nešikovných štylizácií. Napr. na s. 45 sa guma definuje takto: *Guma (G) je zmes prírodného alebo umelého kaučuku (gumy)...* Definícia je tautologická a navyše aj vecne nesprávna, pretože uvedené látky sa stávajú gumou až po vulkanizovaní.

Na s. 44—45 sa píše o hliníkových vodičoch toto: *Hliníkové vodiče majú horšie elektrické a mechanické vlastnosti, a to:*

a) menšiu mechanickú pevnosť v ťahu a ohybe,
b) väčšiu tepelnú rozťažnosť — (vodiče sa na svorkách uvoľňujú — treba ich kontrolovať a doťahovať),
c) povrchová korózia, t. j. oxidovaná vrstva povrchu vodiča zhoršuje vodivosť v miestach styku,
d) elektrolytický rozklad pri spojoch Cu-Al pôsobením vlhka
e) menej odoláva chemickým exhalátom a roztokom (vápno, cement, dym a pod.).

Hliník je dobre odolný proti kyseline sírovej, dusičnej a má o 2/3 menšiu hmotnosť ako Cu.

V tejto časti textu časti *c* až *e* nenadväzujú správne na úvodnú vetu. Opätovne sa tu nesprávne použila skratka, *t. j.* V poslednej vete namiesto *odolný proti kyseline* by bolo vhodnejšie *odolný proti pôsobeniu kyseliny...* al. *dobre odoláva kyseline*.

Na s. 155 sa uvádza formulácia *Izolačné odpory sa merajú prístrojom Megmet 500, rozsiahlejšie zariadenia Megmetom 1000*. Nešikovne sa v nej vyjadrilo asi toto: *Izolačný odpor menších zariadení sa meria prístrojom Megmet 500. V prípade rozsiahlejších zariadení sa používa prístroj Megmet 1000.*

Veta na s. 88 *Jas a svietivosť pripadajúca na 1 cm² plochy svietidla* nedáva zmysel a nenadväzuje na predchádzajúci text. Namiesto nešikovnej formulácie *Elektrické rozvody sa riadia normálnymi predpismi ČSN 34 1050* by bolo vhodnejšie použiť napr. túto: *Elektrické rozvody musia vyhovovať ustanoveniam ČSN 34 1650*. Veta na s. 78 *...tak, aby pri skrate nemohol vzniknúť*

(napríklad v zemi, vo vode, vo vzduchu, v nehorľavom obložení a pod.) je neúplná a nezrozumiteľná.

Pri korektúrach bola prehliadnutá nesprávna tlač značiek jednotiek *lúmen (l m* na s. 89 namiesto *lm)* a *lúmen na watt* na s. 88 (1 m/W namiesto lm/W), ktoré takto možno čítať nesprávne.

Z uvedeného vyplýva, že sa publikácii *Diárium elektrotechnika* nevenovala primeraná pozornosť pri jej redakčnom spracovaní a korektúrach, a tak sa znížila jej kvalita. Je potrebné, aby sa pri ďalších vydaniach publikácie naznačené nedostatky neopakovali.

Ján Štoja

O jednej metodickej príručke

(SVOBODOVÁ, A. — VODRÁŽKA, R.: Výchova k rodičovstvu v základnej škole. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 72 s. Z češtiny preložila M. Coková.)

V edícii *Metodická a odborná literatúra* vyšla práca *Výchova k rodičovstvu v základnej škole,* ktorá je prvou časťou širšie koncipovanej metodickej príručky určenej učiteľom prvého stupňa (ročníky 1 až 4) v súvislosti so zavedením výchovy k rodičovstvu do učebných osnov základných škôl. Hoci je príručka určená predovšetkým učiteľom, iste bude dobrým pomocníkom nielen im, ale aj vychovávateľom, pionierskym vedúcim a v neposlednom rade aj rodičom, čiže všetkým, ktorí sa venujú práci s mládežou.

Problematika príručky vyžadovala neutrálnu lexiku a veľmi inštruktívny výklad otázok, ktoré autori rozdelili do piatich tematických okruhov v každom z prvých štyroch ročníkov základnej školy. Vzhľadom na náročnú problematiku výchovy k rodičovstvu a sexuálnej výchovy stála pred autormi neľahká úloha: zvoliť vhodný metodický postup a vybrať primerané jazykové prostriedky. Prekladateľka musela zasa nájsť vhodné ekvivalenty. Možno konštatovať, že sa s touto úlohou vyrovnala vcelku dobre. Niektoré jazykové nedostatky prekladu, na ktoré upozorníme, zrejme spôsobilo to, že podľahla vplyvu originálu.

V texte príručky sa napr. nie vždy najvhodnejšie vyberali slová a slovné spojenia. Ukážeme to na niekoľkých príkladoch: Vo vete *Odhaduje sa taktiež, že v tomto vekovom období počet umelo prerušených tehotenstiev vysoko prevyšuje počet pôrodností.* (s. 6) nie je spojenie *vekové obdobie* použité vhodne. Podstatné meno *obdobie* znamená síce „vymedzený časový úsek" (o čo vlastne autorovi šlo), ale v danom spojení je nadbytočné: namiesto neho by bolo stačilo bežnejšie spojenie *v tomto veku.* Ďalšie spojenie — *počet pôrodností* — nemožno pokladať za náležité so zreteľom na vymedzenie a chápanie termínu *pôrodnosť* (= počet pôrodov v istej štatistickej oblasti). Namiesto termínu *tehotenstvo* sa v tomto texte mohol použiť termín *tarchavosť* s ohľadom na to, že sa používa v právnych predpisoch aj v novšej zdravotníckej literatúre. Uvedenú vetu by sme teda mohli upraviť takto:

Odhaduje sa takisto, že v tomto veku počet umelo prerušených tarchavostí vysoko prevyšuje počet pôrodov. V tejto súvislosti chceme ešte upozorniť, že okrem častice *taktiež,* ktorá sa v texte vyskytuje veľmi často, bežnejšie sú jej synonymá *takisto, rovnako.*

V spojení *varovať pred nebezpečím* (s. 17) sa použila knižná podoba podstatného mena *nebezpečie* namiesto štylisticky neutrálnej podoby *nebezpečenstvo: varovať pred nebezpečenstvom.*

Vo vete *zakladajú party s asociálnym programom, fajčia, pijú...* (s. 20) sme si všimli podstatné meno *parta.* Slovník slovenského jazyka III, s. 34 (ďalej SSJ) hodnotí toto slovo ako hovorové, teda spisovné. V odbornom texte metodickej príručky by však bolo vhodnejšie neutrálne podstatné meno *skupina... zakladajú skupiny s asociálnym programom.*

Ani sloveso *usporiadávať* vo vete *V družine sa napríklad chystajú darčeky pre rodičov, usporiadávajú besiedky a podobné akcie* (s. 64) neobstojí v kultivovanom písanom prejave. SSJ IV, s. 712, uvádza, že nedokonavá podoba od slovesa *usporiadať* je *usporadovať* a opakovaný dej vyjadruje sloveso *usporadúvať;* okrem tvaru *usporadúvať* by sa mohlo uvažovať aj o tvare *usporiadavať* (imperfektivizačná prípona sa po predchádzajúcej dlhej slabike skracuje), teda *usporadúvajú* alebo *usporiadavajú sa besiedky a podobné akcie.*

Príslovku *navyše* hodnotí SSJ II, s. 303, ako knižnú a zriedkavú; vo vete *Starší pionieri naviac vyrábajú darčeky i pre domy dôchodcov, detské domovy a pod.* (s. 66) bolo treba použiť neutrálnu príslovku *navyše.*

Pripomíname, že okrem podôb *napodobenie* (s. 31), *napodobovanie* (s. 22, 23), ktoré sa v príručke sústavne používajú, sú náležité a vari aj bežnejšie podoby *napodobnenie, napodobňovanie* (základom je prídavné meno *podobný*).

V spojení *dieťa odpozerá, o čo je vhodné zaujímať sa* (s. 20) je vhodnejšie použiť sloveso *odpozorovať: dieťa odpozoruje, o čo je vhodné zaujímať sa.* Tu treba ešte povedať, že sloveso *odpozerať* sa v lexikografických príručkách nezaznačuje.

Názvy *prírodoveda* (s. 42, 60) a *prírodopis* (s. 27) treba zjednotiť podľa oficiálneho názvu vyučovacieho predmetu na prvom stupni základných škôl — v súčasnosti je prijatý názov *prírodoveda.* Takisto nedôsledne sa v príručke používa raz spojenie *pohlavné ústrojenstvo* (s. 30, 44, 50), inokedy v tom istom význame spojenie *pohlavné ústroje* (s. 21, 24). Navrhujeme jednotne používať iba spojenie *pohlavné ústroje,* ktoré je oficiálnym termínom.

Nie celkom dôsledné je písanie veľkých písmen vo všeobecných podstatných menách typu *čítanka, šlabikár,* napr. *Podnetom na také výchovné pôsobenie môžu byť mnohé obrázky a texty v Šlabikári...* (s. 34), *...v Čítanke pri článkoch a básničkách...* (s. 34), *...v učebnici slovenského jazyka a v čítanke...* (s. 36), *...ako napr. v Čítanke...* (s. 38), *v čítanke sú články a básne...* (s. 39). Ak nejde o presný názov učebnice, napr. *Slovenský jazyk pre druhý ročník základných škôl, Čítanka pre tretí ročník základných škôl* a pod., chápu sa tieto podstatné mená ako apelatíva a treba ich písať s malým začiatočným písmenom: *šlabikár, čítanka, učebnica slovenského jazyka.*

Zo syntaktických chýb spomenieme nedodržiavanie zhody medzi prísudkom a podmetom, napr. *Dieťatko sa teda vyvíja v matkinom tele deväť me-*

siacov, až (= kým) *nastane okamih, keď je schopný* (= schopné) *prísť na svet, narodiť sa.* (s. 58).

V texte recenzovanej príručky sa použili aj nenáležité väzby: *Jedna učiteľka napr. uvádza, že raz, keď objasňovala pojem samec, samica, mláďa, jednej žiačke z dediny, sa opýtala, ako sa volá samec od kravy.* (s. 48) Sloveso *opýtať sa* viaže sa s genitívom *(opýtať sa koho),* ale aj s vedľajšou vetou; podstatné meno *samec* sa bližšie určuje bezpredložkovým genitívom *(samec čoho),* správne má byť teda: *... jednej žiačky z dediny sa opýtala, ako sa volá samec kravy.* Napokon celé citované súvetie pôsobí dojmom štylistickej neupravenosti, ako to ukazuje aj opakovanie výrazu *jeden* (= istý) a nevhodné umiestnenie čiarky za tvarom z dediny.

V spojení *počas voľného času* je predložka *počas* nadbytočná, za primeranejšie pokladáme vyjadrenie *vo voľnom čase.*

Zastavíme sa ešte pri používaní úvodzoviek. V súvislom texte pri vymenúvaní článkov a básní, ktoré môžu slúžiť pri výchove k rodičovstvu, úvodzovky rozbíjajú text a robia ho málo prehľadným (napr. s. 34, 38, 39, 47). Vidíme to aj z tohto úryvku: *... vo viacerých článkoch a básňach, napr. o láske k domovu a príjemnej čarovnosti domáceho prostredia — báseň* (= básne) *„Domovina moja", „Cestička k domovu",* (!) *a články „Leto", „Rodisko", o láske k rodičom — „Kvet k MDŽ", „Altamira", ako matka chráni svoje dieťa — „Rozprávka o múdrom chlapčekovi a hlúpej líške"* ... (s. 47). Ani tému od podtém tematického celku (napr. na s. 46) netreba oddeľovať úvodzovkami: *Podtémy tematického celku „Človek" — „človek sa počas života mení a vyvíja" a „Obdobia ľudského života"* (chýba pomlčka) *poskytujú možnosť ...* Nenáležité je tu aj písanie slova *človek* s malým začiatočným písmenom — je to súčasť viacslovného názvu podtémy. Mohlo sa tu zvoliť skôr prehľadnejšie oddelenie témy a podtém pomlčkami: Podtémy tematického celku *Človek — Človek sa počas života mení a vyvíja* a *Obdobia ľudského života — poskytujú možnosť ...*

Dotkli sme sa niektorých nedostatkov príručky *Výchova k rodičovstvu v základnej škole.* Aj z nich sa však jasne ukazuje, že sa jazykovej stránke publikácie mala venovať väčšia pozornosť, aby kniha bola zo všetkých stránok spoľahlivým pomocníkom pri práci s mládežou.

Katarína Matějová

SPYTOVALI STE SA

Názvy obuvníckych strojov. — Závody 29. augusta, n. p., Partizánske: „ON 79 8002 Názvoslovie strojov, nástrojov a zariadení vo výrobe obuvi z roku 1967 v súčasnosti už celkom nevyhovuje; v praxi sa stretávame s ďalšími novými názvami, prípadne aj so skrátenými podobami názvov zavedených v tejto norme. V skráteninách sa vynecháva slovo *stroj* alebo *zariadenie,* ako to uvádzame v nasledujúcom súpise. Prosíme posúdiť správnosť týchto strojov:

(stroj) krčiaci holení, zdrsňovací záložky, lemovací stielok, otáčací kopýt, tvarovací záložky, tvarovací opätkov, vyzúvací obuvi, obracací podošiev, pribíjací napínacích stielok, vyťahovací kramličiek, montážny trnov (!) kopýt, čistiaci obuvi, kejovací záložky, nanášací lepidla, chladiaci granulátu, strihací pásky, lakovací podošiev, rýchloaktivovací podošiev, rezací krepových podpätkov, zatvárací kopýt. Okrem toho prosíme rozhodnúť o vhodnosti jedného z dvojice názvov *automatická lisovačka podošiev/stielok — lisovací automat podošiev/stielok, rozvinutá dĺžka — napriamená dĺžka.*"

Neprichodí nám zaujať stanovisko k úplnosti či neúplnosti citovanej odborovej normy z hľadiska súčasnej technológie výroby obuvi. Pokladáme však za potrebné upozorniť, že slovenské názvy strojov typu *navíjačka* kodifikované v tejto norme (porov. názvy *polepovačka, perforovačka, vysekávačka* atď.) sú z jazykovej (slovotvornej) stránky správne. Okrem toho zdôrazňujeme, že tieto názvy sú zároveň modelom, podľa ktorého sa dajú ľahko utvoriť potrebné názvy spojené aj s terajšou technológiou výroby obuvi, teda modelom použiteľným pri riešení danej pomenúvacej úlohy. Hoci je súbor názvov strojov uvedený v otázke umelo zostavený podľa českých názvov typu *hladicí stroj okrajů*, ktoré sú v abecednom indexe normy zaznamenané v nevhodne obrátenom poradí *stroj hladicí okrajů* (náležitá indexová inverzia je *stroj okrajů, hladicí*), dajú sa jednotlivé prvky súboru „vymodelovať" takto: *krčička sár, zdrsňovačka záložky, obrubovačka/lemovačka stielok, obracačka/otáčačka kopýt, tvarovačka záložky, tvarovačka opätkov, vyzúvačka obuvi, obracačka podošiev, pribíjačka napínacích stielok, vyťahovačka kramličiek, čistička obuvi, kejovačka záložky, nanášačka lepidla, chladička granulátu, strihačka pásky, lakovačka podošiev, rýchloaktivovačka podošiev, rezačka krepových podpätkov, zatváračka kopýt.* K názvu *(stroj) montážny trnov kopýt* pripájame návrh *spájačka tŕňov* (nie *trnov*) *kopýt* s tým, že o názve tohto stroja možno definitívne rozhodnúť na základe bližšieho opisu funkcie stroja.

Po konzultácii s odborníkmi by sa mala odstrániť aj istá nevyváženosť súboru prejavujúca sa v zamieňavom používaní genitívu singuláru *(zdrsňovačka záložky)* a genitívu plurálu *(obrubovačka stielok)* v uvádzaných názvoch. Zistili sme, že genitív plurálu možno použiť vo všetkých názvoch okrem názvov *nanášačka lepidla, chladička granulátu.* Použitie genitívu singuláru v týchto názvoch je vecne odôvodnené tým, že pri konkrétnom výrobnom postupe sa používa iba jeden druh lepidla a jeden druh granulátu, a jazykovo, resp. gramaticky tým, že látkové podstatné mená sa spravidla používajú v singulári.

Z dvojice názvov *automatická lisovačka podošiev/stielok lisovací automat podošiev/stielok* je vhodné uprednostniť prvú podobu, keďže v celom súbore názvov sa navrhujú jednoslovné názvy strojov utvorené príponou *-ačka.* Názov *automat* by narušil systémovosť súboru. Z dvojice názvov *rozvinutá dĺžka — napriamená dĺžka* odporúčame podobu *rozvinutá dĺžka* pre blízkosť motivácie s niektorými geometrickými názvami (porov. napr. názov *nerozvinuteľná plocha).*

V zovšeobecňujúcom závere konštatujeme, že vecné zastaranie istej normy neznačí automaticky aj zastaranie pomenúvacích prostriedkov, ktoré sa v nej použili. Slovotvorná prípona *-ačka* sa teda môže použiť aj na pomenovanie

nových obuvníckych strojov. Slovotvorné prostriedky sa nerozmnožujú takým tempom, ako pribúdajú nové stroje, zariadenia či výrobné technológie.

Ivan Masár

Tuhý domový odpad. — Dostali sme do redakcie viacero dopytov, či je vhodný, resp. aj potrebný nový termín *tuhý domový odpad,* ktorý sa používa najmä v článkoch o zbieraní druhotných surovín.

Ako je známe, odpad pri priemyselnej výrobe, ale už aj pri príprave jedál v domácnostiach sa stáva dôležitou zložkou nášho surovinového hospodárstva. Mnohí autori už vypočítali, alebo aspoň s dosť veľkou presnosťou odhadli, aké straty nášmu hospodárstvu vznikajú tým, keď sa odpad jednoducho zahadzuje a nevyužíva sa na ďalšie spracovanie.

Pri dnešnom systéme balenia a predaja sa aj do domácností dostáva dosť materiálu, ktorý by sa po prvom použití mohol ešte zužitkovať. Je tu teda problém odpadu v domácnosti. Ak sa pre termín *tuhý domový odpad* nepoužila podoba *odpad v domácnosti,* je to preto, že termín so zhodným prívlastkom je vhodnejší na ďalšie spresňovanie (ďalším prívlastkom). Okrem toho je aj presnejší, lebo nemusí ísť len o odpad v domácnosti, ale aj v domovom hospodárstve v širšom zmysle (napr. v kotolni, v práčovni). A prívlastkom *tuhý* sa vyjadruje, že nejde o tekutý odpad (vodu, fekálie, saponáty).

Treba teda povedať, že priamo pred našimi očami vznikol nový termín, ktorý je síce dosť dlhý (trojslovný), ale na druhej strane je dosť jednoznačný. A vyhovuje aj všetkým požiadavkám jazykovej správnosti.

Ján Horecký

Lávka a most. — Z listu M. Stojáka z Michaloviec: „Cez rieku Laborec v Michalovciach sú vybudované dva mosty pre chodcov. Obidva sú železobetónovej konštrukcie a svojím tvarom sa podobajú normálnym mostom, pričom jeden z nich je taký široký, že by po ňom mohli prechádzať aj osobné autá. Zástupca stavebníctva ako člen názvoslovnej komisie pri ONV, ktorá má na starosti určovanie názvov nových ulíc, priestranstiev ap., navrhuje pre tieto mosty pomenovanie *lávka — Lávka slobody, Športová lávka* — s odôvodnením, že stavbári tento výraz bežne používajú na označovanie mostov pre chodcov. Je názov *lávka* v uvedenej súvislosti vhodný?"

Slovník slovenského jazyka 2 (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960) uvádza dva významy slova *lávka:* 1. lavica (t. j. predmet zhotovený obyčajne z dreva slúžiaci na sedenie pre dve alebo viacej osôb) a 2. nízky drevený mostík cez potok, rieku, jarok ap. Slovo *lávka* sa však v stavebníctve používa nielen na označenie jednoduchého dreveného mostíka, príp. kovového mostíka, ale ako stavebnícky termín aj na označenie druhu mosta s minimálnou šírkou mosta 2 m, ktorý prekonáva vodnú alebo inú prekážku a je výhradne určený pre chodcov (pozri heslo *lávka* v Stavebníckom náučnom slovníku 5/1, Bratislava, Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry 1966). Preto je pochopiteľný návrh zástupcu stavebníctva uplatniť termín *lávka* aj v jedinečnom

názve tohto objektu. V súčasnom odbornom vyjadrovaní sa teda význam slova *lávka* rozšíril oproti stavu, aký je zachytený v Slovníku slovenského jazyka. Vo vedomí širokej verejnosti sa však slovo *lávka* spája zväčša iba s pomerne úzkym mostom pre chodcov, ktorý má drevenú, prípadne aj jednoduchú kovovú konštrukciu, a nie s mostom železobetónovej konštrukcie, hoci výhradne určeným pre chodcov. Na ilustráciu možno uviesť, že ani na pomenovanie známeho promenádneho mosta cez rieku Váh v Piešťanoch, ktorý je určený iba pre chodcov, sa nepoužilo slovo *lávka,* ale slovo *most.*

Pri konečnom rozhodnutí o pomenovaní mostov pre chodcov cez rieku Laborec v Michalovciach treba vziať do úvahy nielen to, ako sa v stavebníckej terminológii pomenúva most pre chodcov, ale aj to, s čím sa slovo *lávka* spája vo vedomí širokej verejnosti. So zreteľom na toto vedomie širokej verejnosti sa ukazuje ako vhodnejšie pri pomenovaní železobetónových mostov pre chodcov cez rieku Laborec použiť slovo *most.* Napokon by sa dalo uvažovať aj o zdrobnenej podobe *mostík.*

Nakoniec ešte poznámka o pravopise jedinečných názvov mostov pre chodcov cez rieku Laborec. V obidvoch prípadoch sa podľa platnej kodifikácie píše s veľkým začiatočným písmenom iba určujúce slovo, či je vyjadrené zhodným alebo nezhodným prívlastkom. Určované slovo *(most,* resp. aj *lávka)* sa píše s malým začiatočným písmenom, aj keď je na začiatku celého názvu. Správna grafická podoba názvov mostov cez rieku Laborec je teda *most Slobody* a *Športový most.*

Matej Považaj

V okuliaroch alebo s okuliarmi. — Čitateľ z Bojníc nám napísal: „Čítal som v novinách vetu *Bol vychudnutý, vysoký, v okuliaroch.* Výraz *v okuliaroch* nepokladám za správny. Podľa mňa správne sa povie *človek (žena, muž) s okuliarmi.* Veď predsa okuliare nie sú čiapka, ani klobúk!"

Náš čitateľ má pravdu v tom, že okuliare nie sú čiapka ani klobúk, ale s jeho mienkou, že iba spojenie *človek s okuliarmi* je správne, nemôžeme súhlasiť. Naznačíme, prečo.

Keď dakoho charakterizujeme tým, že má čosi oblečené (v širokom zmysle), že má čosi na sebe, povieme o ňom *ten v baranici, v klobúku, v zimnom kabáte, v pásikavých šatách, v čižmách, v bielych rukaviciach.* Baranicu, klobúk, zimný kabát, pásikavé šaty, čižmy, biele rukavice pokladáme za časť oblečenia (zaratúvajúc doň i obuv). Je pravda, že okuliare nie sú časťou odevu človeka, no predsa len pokrývajú istú časť tváre (hlavy), a práve to majú s čiapkou a klobúkom spoločné. Tento spoločný znak nadvodil, že sa podľa určovacieho skladu *človek v čiapke (v klobúku)* povie aj *človek v okuliaroch.* — Popri spojení s nezhodným prívlastkom v lokáli (šiestom páde) s predložkou *v/vo: ten (tá) v čiapke (v klobúku)* môžeme použiť aj spojenie s rovnoznačným nezhodným prívlastkom v inštrumentáli (siedmom páde) s predložkou *s/so: ten s baranicou, so zimným kabátom, s pásikavými šatami, s čižmami, s bielymi rukavicami,* ibaže spojenia s predložkou *s/so* sa používajú ešte s ďalším bližším určením, napr.: *s baranicou na hlave, s čižmami na nohách, s bielymi rukavicami na rukách.* Podľa toho vravíme aj

ten (tá) s okuliarmi na nose (na očiach). Toto bližšie určenie *na hlave, na nohách, na rukách, na nose* môžeme aj vynechať, keď sa jednoznačne rozumie zo situácie alebo z kontextu. Po tejto elipse dostávame takmer celkom rovnoznačné určovacie dvojice (sklady, syntagmy) *človek s okuliarmi/človek v okuliaroch.* Na nezhodný prívlastok *v okuliaroch/s okuliarmi* sa spytujeme tou istou otázkou *Ktorý človek?*

Prečo nesúhlasíme s mienkou, že iba spojenie *človek s okuliarmi* treba pokladať za vecne a gramaticky správne? — Po prvé preto, lebo logický argument o nevhodnosti charakterizačného lokálu s predložkou *v/vo* neobstojí: okuliare majú podobnú funkciu ako odev, je to časť výstroja človeka — a po druhé zato, lebo charakterizačný inštrumentál s predložkou *s/so* nemusí byť jednoznačný; keď totiž povieme *človek s okuliarmi,* počúvajúci nevie naisto, či je reč o človeku, ktorý má okuliare na nose, alebo ktorý má okuliare v rukách, okuliare nesie ap.

Možno nakrátko uzavrieť. — Určovacie sklady *človek v okuliaroch* a *človek s okuliarmi* pokladáme za rovnoznačné, pritom v druhom spojení by malo byť zo situácie alebo zo súvislosti (z kontextu) jasné, že príslušná osoba má okuliare na nose. Z toho vychodí, že nezhodný prívlastok *v okuliaroch* je aspoň taký dobrý ako nezhodný prívlastok *s okuliarmi,* navyše je významovo jednoznačný, čo o druhom prívlastku *(s okuliarmi)* úplne neplatí. Nezhodný prívlastok vyjadrený inštrumentálom s predložkou *s/so* má širšiu vzťahovú platnosť (porov. napr. *ten so sivými očami, ten s palicou, tá s ružou).* A tak veta, ktorú nám ako problematickú citoval z novín náš bojnický čitateľ *(Bol vychudnutý, vysoký, v okuliaroch),* je celkom správna.

Gejza Horák

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník *17*, 1983, č. 3. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákova. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok vo februári 1983.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1983.

Cena Kčs 3,—